

Gezien worden

De danstherapeutische techniek spiegelen in de Justitiële Jeugd Inrichting en
Gesloten Jeugdzorg

Naam student:	Silke Loenen
Studentnummer:	0621706
Opleiding:	Creatieve Therapie – Dans & Beweging Hogeschool Zuyd, Faculteit Gezondheid & Zorg Heerlen
Datum:	3 juni 2010
Naam begeleider:	Ina van Keulen

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	3
Inleiding.....	4
1 Probleemstelling, vraagstelling en doelstelling.....	5
1.1 Probleemstelling en begrippenkader.....	5
1.2 Vraagstelling.....	8
1.3 Doelstelling.....	8
2 Onderzoeksopzet.....	9
2.1 Onderzoekstype.....	9
2.2 Onderzoeksmethode.....	9
2.3 Dataverzameling.....	10
2.3.1 Inclusiecriteria.....	10
2.3.2 Dataverzamelingstechnieken.....	10
2.4 Data-analyse.....	12
2.5 Kwaliteitscriteria.....	13
3 Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg.....	15
3.1 Raak-project.....	15
3.2 Jongeren in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg.....	15
3.3 Leeftijdskennmerken	18
4 Spiegelen.....	21
4.1 De techniek spiegelen.....	21
4.2 Spiegelneuronen	22
4.3 Spiegelen en ontwikkeling.....	24
5 De danstherapeutische techniek spiegelen in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg.....	26
5.1 Interviews.....	26
5.2 Video-opname.....	29
6 Resultaten.....	32
6.1 Kernelementen.....	32
6.2 Kerncategorieën in schema.....	34
7 Discussie.....	37
7.1 Conclusies.....	37
7.1.1 Vraagstelling en conclusie	37
7.1.2 Onderbouwing en verklaring.....	38
7.2 Reflectie op het onderzoek.....	42
7.2.1 Totstandkoming van de resultaten	42
7.2.2 Een kritische blik	43
7.2.3 Aanbevelingen	44
7.3 Werkmodel.....	45
8 Samenvatting.....	47
Literatuuropgave.....	48

Voorwoord

In omgang met mensen kijk ik naar de positieve kenmerken van een ander. In het dagelijks leven, met familie en vrienden en ook in de omgang met cliënten zie ik dit terug. Welke problemen iemand ook heeft, wat een ander ook heeft misdaan of hoe lastig de omgang met een persoon ook is, ik ben op zoek naar het positieve en het gezonde van de mens. In de stage ben ik erachter gekomen dat ik dit meeneem in het werken met cliënten. Vrouwen in de forensische psychiatrie, daarbij ging ik stage lopen. Vrouwen die een verschrikkelijk delict hebben gepleegd, daar kon ik me bij aanvang niet veel positiefs bij voorstellen. Tot ik daadwerkelijk met de cliënten in contact ging. Achter de ziektebeelden en stoornissen van deze vrouwen, zag ik mensen, met gevoelens, met onzekerheden en met positieve en gezonde kanten. In het stagejaar ben ik, naast de problemen en naast het delict dat zij hebben gepleegd, deze gezonde kant van de cliënt steeds meer gaan zien. In de danstherapie vond ik het belangrijk de gezonde kant van deze cliënten aan te spreken en de cliënten daarin te bestendigen. Een danstherapeutische techniek die ik hier veel heb ingezet is spiegelen. Met spiegelen ging ik het contact aan met de cliënten en door middel van spiegelen wilde ik de gezonde kant van hen bestendigen. Terugkijkend op de stage blijkt deze techniek kenmerkend te zijn in mijn danstherapeutisch werken. Hierdoor ben ik gekomen tot spiegelen als thema van het afstudeerproject. Vanuit de stage met de vrouwen in de forensische psychiatrie ben ik, met dank aan Julie Kil, in contact gekomen met het RAAK-project, waarin momenteel een onderzoek van KenVaK loopt naar Vaktherapieën in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg. Dit afstudeerproject sluit aan bij het onderzoek van KenVaK. De danstherapeutische techniek spiegelen in relatie met de ontwikkelingsfase van deze doelgroep leek mij enorm interessant om te onderzoeken.

Met behulp van Julie Kil die me in contact heeft gebracht met danstherapeuten van het RAAK-project ben ik aan de data kunnen komen voor het onderzoek. De respondenten wil ik bedanken voor de tijd die zij hebben gestoken in het interview en in de reflecties op de techniek spiegelen. Julie wil ik bedanken voor de tijd en energie die ze in mij heeft gestoken, zowel in het derde studiejaar als stagebegeleidster, als in het vierde studiejaar als informant binnen het afstudeerproject. Haar begeleiding heeft een grote bijdrage geleverd aan mijn ontwikkeling tot beginnend danstherapeut.

Het afstudeerproject is verlopen met ups en downs. Het ene moment zag ik het helemaal zitten en was ik zeker van mijn zaak, terwijl op een ander moment de twijfels toesloegen. Binnen het proces van het afstudeerproject hebben deze gevoelens elkaar regelmatig afgewisseld. Ina van Keulen, mijn scriptiebegeleidster van de Hogeschool Zuyd, heeft mij in dit proces door de verschillende twijfels heen geholpen. Wanneer ik de gesprekken inging met twijfels en onzekerheden, kon ze me helpen het pad weer te vinden en de weg met vertrouwen verder te gaan.

De scriptie zou niet de leesbaarheid gehad hebben die het nu heeft zonder een studiegenootje, Cindy en een vriendin van me, Laura. Zij hebben me geholpen, door me op onduidelijkheden, spelfouten en de grammatica van het verslag te wijzen. Daarvoor bedank ik hen. Cindy wil ik bedanken ook voor de momenten die we samen in de bibliotheek hebben zitten werken. Naast de feedback die ze me gaf op mijn werk, hebben de chocolademuffins die we samen in de pauzes hebben gegeten, me steeds weer energie gegeven om verder te werken. Renske, wil ik bedanken voor de momenten die ze met me aan telefoon heeft gehangen en naar mijn verhalen heeft geluisterd. De momenten dat ik vol twijfels zat, of juist de momenten dat ik trots was op een volgende stap in het proces heb je met me gedeeld. Al was het soms alleen maar om even mijn gedachten te ordenen, deze telefoongesprekken zijn belangrijk voor me geweest om tot dit eindresultaat te komen. Vervolgens wil ik mijn ouders bedanken voor een periode waarin ik veel van hun tuin gebruik heb gemaakt. Deze omgeving en mijn ouders, zusje en broertjes om me heen hebben me geholpen op een ontspannen wijze de scriptie te realiseren. Ten slotte bedank ik mijn vriend Martijn, die me heeft gestimuleerd, gesteund en voor afleiding heeft gezorgd wanneer het nodig was. Iedere dag heb ik de ontwikkelingen, tegenslagen en vreugde met hem mogen delen en heeft hij me het vertrouwen gegeven dat ik het kan. Met dank aan hen en alle anderen om me heen die me geholpen en gesteund hebben de afgelopen maanden ben ik tot deze scriptie gekomen, het eindresultaat van mijn afstudeerproject.

Silke Loenen, 2010

Inleiding

De scriptie is de uiteindelijke verslaglegging van mijn afstudeerproject. Dit verslag beschrijft het onderzoek, de resultaten en de discussie. Om een duidelijk overzicht te krijgen van de inhoud van de scriptie, geef ik op deze plaats weer wat u in ieder hoofdstuk kunt verwachten.

In hoofdstuk 1 neem ik jullie mee naar de start van het onderzoek. Hier leest u de probleemstelling, waarin u de aanleiding en relevantie van het onderzoek vindt. Uit de probleemstelling volgt de vraagstelling met de subvragen. Vervolgens geef ik in dit hoofdstuk de doelstelling van het onderzoek.

In hoofdstuk 2 krijgt u zicht op de onderzoeksopzet. De onderzoeksopzet geeft de stappen weer die genomen zijn in het onderzoeksproces. Dit begint bij een beschrijving van het onderzoekstype en de onderzoeksmethode. Hierop volgt de wijze van dataverzameling. Daarop volgend geef ik weer hoe de verzamelde data zijn geanalyseerd. Ten slotte ga ik in dit hoofdstuk in op de kwaliteit van het onderzoek.

In hoofdstuk 3 vind u een beschrijving van de jongeren in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg. Eerst zal ik een introductie geven in het RAAK-project. Vervolgens geef ik in dit hoofdstuk vanuit literatuur weer wat de kenmerken zijn van de jongeren in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg en de daarbij behorende leeftijdsspecifieke kenmerken.

Hoofdstuk 4 geeft een beschrijving van spiegelen vanuit literatuur. Ten eerste leest u hoe de techniek spiegelen tot stand is gekomen in de danstherapie. Hierop volgt een beschrijving van de ontwikkelingen op het gebied van spiegelneuronen, vanuit de neurowetenschappen. Ten slotte geef ik weer hoe enkele danstherapeuten spiegelen inzetten in de praktijk, in relatie met de ontwikkeling van de mens.

In hoofdstuk 5 krijgt u zicht op de data. Hier worden los van elkaar de interviews en de video-opname beschreven. Deze beschrijving, uitgewerkt vanuit de analyse neemt u mee naar de techniek spiegelen in de praktijk.

Na de analyse volgen de resultaten in hoofdstuk 6. De resultaten worden duidelijk gemaakt in omschreven kernelementen. Deze kernelementen zijn vervolgens met elkaar in verband gebracht en weergegeven in een overzichtelijk schema. Dit schema wordt gevolgd door een toelichting.

Hoofdstuk 7 bevat de discussie van het onderzoeksverslag. In dit hoofdstuk kijk ik terug op het onderzoek. Ik beschrijf of ik de hoofdvraag kan beantwoorden met de resultaten, gevolgd door de conclusies. Vervolgens verklaar en interpreteer ik de resultaten met behulp van literatuur. Daarna krijgt u zicht op de totstandkoming van de resultaten, de sterkte en zwakte van het onderzoek en doe ik aanbevelingen. Ten slotte geef ik in dit hoofdstuk mijn nieuwe werkmodel weer en vergelijk ik deze met mijn oude werkmodel.

Hoofdstuk 8 geeft een samenvatting van het onderzoek. Hier worden de probleemstelling, vraagstelling, acties, resultaten en conclusies beknopt omschreven.

1 Probleemstelling, vraagstelling en doelstelling

In dit hoofdstuk beschrijf ik in 1.1 de probleemstelling van het onderzoek. Vanuit deze probleemstelling kom ik vervolgens in 1.2 tot de vraagstelling en de subvragen van het onderzoek. Ten slotte geef ik in 1.3 de doelstellingen van het onderzoek weer.

1.1 Probleemstelling en begrippenkader

Tijdens mijn stage op LVR (Landschaftsverband Rheinland) Rheinische Kliniken te Bedburg Hau, heb ik danstherapie aangeboden op de vrouwenafdeling van de forensische psychiatrie. Forensische psychiatrie wordt in Nederland ook wel TBS genoemd. TBS staat voor terbeschikkingstelling, een maatregel die door de rechter wordt opgelegd wanneer een veroordeelde van een misdrijf in mindere of meerdere mate ontoerekeningsvatbaar is verklaard (<http://www.forensischepsychiatrie.nl/>). In het werken met deze vrouwen heb ik geleerd dat ze naast hun ziekte en het delict dat ze gepleegd hebben ook gewoon mens zijn.

De danstherapeut Milliken, werkzaam in de gevangenis, gaat uit van het opdoen van een positieve ervaring. Zij vindt daarin het groepsverband en het contact met elkaar het belangrijkste aspect. (Milliken, 2002). In de danstherapie sessies of open dansgroepen die ik bij deze vrouwen gaf vond ik het belangrijk deze menselijke en gezonde kant van de cliënten aan te spreken en de cliënt te bestendigen. Daarnaast vond ik het contact, vooral het non-verbale contact met de cliënten een belangrijk aspect binnen het danstherapeutisch werken.

In het literatuuronderzoek uitgevoerd voor integratieve methodiek in het 4^e leerjaar, ben ik tot de conclusie gekomen dat het uitgaan van het positieve, tot verschillende effecten kan leiden. Door in de danstherapie de gezonde kant van de cliënten te benaderen en de cliënten vrijheid te laten ervaren in de kunst, krijgt het positieve dat in deze cliënten aanwezig is de ruimte om te ontwikkelen en te groeien. Door samen met anderen 'iets' positiefs te creëren en te voelen dat je hier op een positieve manier een bijdrage aan hebt, komt sociaal gedrag in de plaats van antisociaal gedrag (Loenen, 2009).

Hieruit blijkt dat het contact en het samen iets creëren belangrijk is om tot gedragsverandering te komen. Hoe kom je nou tot dit contact en het groepsgevoel dat beschreven wordt?

Om dit contact met de cliënten aan te gaan en om tot een samen-relatie te komen waarbij de gezonde kant van de cliënten wordt aangesproken heb ik aspecten ingezet van de methode van Chace. Volgens Chace is communicatie een basale behoefte van de mens. Dans is communicatie en biedt daarmee direct een antwoord op één van de basisbehoeften van de mens. Om de communicatie tussen de cliënten onderling en tussen de therapeut en de cliënt te bevorderen gebruikt Chace de techniek spiegelen. Chace was van mening dat de lichamelijke expressie een weg kan bieden om emoties zichtbaar te maken die niet direct met woorden zichtbaar te maken zijn. Chace benadrukte dat iedere psychiatrische patiënt naast de beschadigde, zieke delen van de persoonlijkheid, ook gezonde en vitale delen heeft die men behoort aan te spreken en te versterken (Keulen, 2010).

De techniek spiegelen die Chace gebruikte, wordt tot op heden in de danstherapie veel ingezet. Kil en Prins (2010) beschrijven dat wanneer een therapeut een cliënt spiegelt, de therapeut bewegingen van de cliënt overneemt in haar eigen bewegingen. De beweging kan bij spiegelen in zijn totaliteit worden overgenomen of vanuit een van de aspecten van de Laban Movement Analyse.

In het werken met de vrouwen in de forensische psychiatrie wilde ik, door spiegelen als danstherapeutische techniek in te zetten, contact met de cliënten aangaan; een relatie opbouwen; maar ook de cliënten bevestigen in hun gedrag of gewoon in hun aanwezigheid als persoon. Daarmee wilde ik de gezonde kant van de cliënt aan spreken.

Hieronder beschrijf ik een situatie beschrijven van een vrouwelijke cliënt in een open dansgroep waarbij spiegelen als empathische techniek fungeerde. De cliënt was op dit moment individueel met mij in beweging. Deze vrouwelijke cliënt is van oorsprong van Griekse afkomst.

Ik laat de cliënt haar Griekse muziek op te zetten. Hierop gaat ze direct zelf in beweging. Veel Griekse danspassen volgen. In beweging op deze muziek laat de patiënten ineens een heel andere kant van zichzelf zien. Ze straalt terwijl ze danst op de Griekse muziek. Samen dansen de cliënt en ik op nog meer nummers van haar muziek, waarbij ik de danspassen van de cliënt spiegel. Na een tijdje wordt de cliënt emotioneel en begint te huilen terwijl ze door blijft dansen. Op dat moment ga ik naast haar staan en blijf met haar meebewegen. Als het nummer is afgelopen verteld ze dat ze door de muziek herinneringen krijgt die haar raken. Hierna voelt ze zich er opgelucht over en wil ze graag nog even dansen op een ander muziekje.

In deze casus heeft de cliënt zich bestendigd gevoeld in haar Griekse dans. Deze dans heeft vervolgens meer ruimte gekregen. In het verdriet dat de cliënt uitte ben ik haar blijven spiegelen, waardoor ze zich geaccepteerd en bevestigd voelde. Ze kon het verdriet er even laten zijn.

Naast situaties waarin spiegelen een bestendigende functie had en een manier was om contact aan te gaan op een positieve manier, ben ik in de praktijk situaties tegen gekomen waarin cliënten anders reageerden op spiegelen. Anders dan ik verwachtte. Hieronder volgt een voorbeeld van zo een situatie.

In een danstherapie-groep zijn de cliënten in een kring aan het bewegen op muziek. Een van de cliënten vind het moeilijk om op muziek te bewegen. De bewegingen die ze klein doet, spiegel ik als therapeut in mijn eigen bewegingen met de verwachting de cliënt hiermee te bestendigen. De cliënt reageert hierop door mij aan te kijken met een blik die insinueerde: 'wat doe jij nou'. Ze neemt meer afstand van mij, gaat stil staan en blijft met deze blik naar me kijken.

Dat was een onverwachte reactie voor mij. Ik zette spiegelen in met het idee de cliënt te bestendigen, maar het is in dit voorbeeld duidelijk dat de cliënt zich niet bestendigd voelde, ze gaf dit ook duidelijk terug. Deze onverwachte reactie van de cliënt maakte dat ik me onzeker voelde, blokkeerde in mijn therapeutisch handelen en uit het contact met de cliënt ging. Met deze reactie van mij als therapeut werk ik vervolgens niet meer bestendigend en spreek ik niet meer de gezonde kant van de cliënt aan.

Deze verschillende reacties van de cliënten heeft mijn interesse gewekt. Ik ben er door deze reacties nieuwsgierig naar geworden welke reacties cliënten geven en tot welke effecten spiegelen kan leiden bij de cliënt.

Spiegelen neemt momenteel een belangrijke plaats in, in de neurowetenschappen. In de neurowetenschappen zijn onderzoeken gedaan naar neuronen die actief worden wanneer je gedrag of een emotie van een ander waarneemt. Wanneer je getuige bent van het gedrag of emotie van een ander, blijkt dat bij de getuige dezelfde reeks neuronen in de hersenen worden geactiveerd als bij de actieve persoon. Deze activiteit van neuronen is volgens Gallese (in Berrol, 2006) 'als een op ervaringsgebaseerde reactie. De neuronen worden geactiveerd door een directe simulatie van de waargenomen gebeurtenissen door het 'spiegelmechanisme', niet door het verstand of het redeneren'. Gallese verklaart dit (in Berrol, 2006) volgens het mechanisme van sociale, kinesthetische en emotionele cognitie en begrip. Hierop gebaseerd worden de spiegelneuronen op dit moment verbonden met de psycho-affectieve, sociale en cognitieve ontwikkeling, gehechtheid, afstemming, empathie, sociale kennis en moraliteit.

Momenteel wordt er door KenVaK onderzoek gedaan naar vaktherapieën in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg, het RAAK-project. Binnen de danstherapie in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg wordt de techniek spiegelen veel ingezet als empathische techniek om de cliënt te bestendigen, ondersteunen en contact aan te gaan.

Het lijkt mij relevant binnen het RAAK-project specifiek de techniek spiegelen te onderzoeken in relatie tot deze doelgroep, omdat de techniek zoveel wordt ingezet. Kil en Prins (2010) beschrijven dat het spiegelen vanuit de Chace-methode zeer goed toepasbaar is om een therapeutische werkrelatie op gang te brengen. Volgens hen kan een therapeutische relatie door middel van spiegelen worden opgebouwd en sluit het daarmee aan op het ontwikkelingsniveau van de jongeren.

Dit ontwikkelingsniveau van de jongeren is een belangrijk aspect om mee te nemen in het onderzoek naar spiegelen bij deze doelgroep. Creaynest beschrijft dat in de adolescentieperiode het verwerven van een eigen identiteit de belangrijkste ontwikkelingsopgave is (Creaynest, 2006).

Spiegelen in het algemeen en danstherapie waarin spiegelen wordt ingezet zijn momenteel relevante onderwerpen binnen onderzoeken. Het lijkt me daarom relevant om spiegelen binnen de Justitiële Jeugd Inrichting en gesloten jeugdzorg te onderzoeken. Door de verschillende reacties van de cliënten in mijn stage ben ik geïnteresseerd geraakt naar spiegelen in relatie met de doelgroep jongeren. Dit sluit momenteel sterk aan bij de lopende onderzoeken.

Wanneer effecten van de danstherapeutische techniek spiegelen duidelijk worden, specifiek gericht op de doelgroep jongeren in de Justitiële Jeugd Inrichting en gesloten jeugdzorg, zal de techniek binnen de behandeling beter ingezet kunnen worden.

Begripsafbakening

KenVaK	KenVaK staat voor: Kenniskring Kennisontwikkeling Vaktherapieën. Dit is een onderzoekscentrum voor vaktherapieën. Het doel van KenVaK is de ontwikkeling van kennis van vaktherapieën, door middel van onderzoek in de praktijk en curriculumontwikkeling in de opleidingen (http://kenvak.hszuyd.nl/).
RAAK-project	Raak staat voor: Regionale Aandacht en Actie voor Kenniscirculatie en is een regeling van het Ministerie van OCW. Het onderzoek dat KenVaK uitvoert naar Vaktherapieën in de Justitiële Jeugd Inrichtingen en de Gesloten Jeugdzorg wordt uitgevoerd onder de organisatie RAAK (http://www.innovatie-alliantie.nl/?id=203).
Justitiële Jeugd Inrichting	De Justitiële Jeugd Inrichting is een behandelafdeling waar jongeren op strafrechtelijke titel verblijven. Deze jongeren hebben van de kinderrechter bij vonnis plaatsing in een inrichting voor jeugdigen opgelegd gekregen, dit is de PIJ-maatregel. (Helmich et al., 2009).
Gesloten Jeugdzorg	De Gesloten Jeugdzorg is een behandelafdeling waar jongeren zijn opgenomen op basis van een door de kinderrechter aangegeven Machtiging Gesloten Plaatsing in de Gesloten Jeugdzorg. Dit soort machtiging wordt alleen afgegeven indien er (indirect) gevaar dreigt voor de ontwikkeling of het leven van de jeugdige of van anderen. (Helmich et al., 2009).
Empathische techniek Spiegelen	Bij deze technieken spiegelt de dans en bewegingstherapeut in de eigen bewegingen de bewegingen van de cliënt (mirroring). De beweging kan in zijn totaliteit worden overgenomen of vanuit een van de Laban aspecten. Bijvoorbeeld positie in de ruimte, snelheid of krachtgebruik (Kil & Prins, 2010)
Laban movement analyse	De Laban movement analyse of Laban bewegingsanalyse, is een systeem dat gebruikt wordt bij het bestuderen, benoemen en beschrijven van bewegingen. Dit systeem wordt binnen de dans – bewegingstherapie gebruikt om de beweging van de cliënt te kunnen observeren. Beweging wordt binnen het Laban systeem beschreven in termen van 4 categorieën, namelijk: Body, Space, Effort en Shape. BODY: Wat beweegt er, het lichaam SPACE: Waar beweegt het, in de ruimte EFFORT: Hoe beweegt het, welke kwaliteit SHAPE: Hoe verandert het, vorm van het lichaam in de ruimte (Keulen, 2010).

1.2 Vraagstelling

De vraagstelling die volgt uit de probleemstelling klinkt als volgt:

Wat zijn effecten van de danstherapeutische techniek spiegelen bij cliënten in de Justitiële jeugd inrichting en gesloten jeugdzorg?

Om deze vraagstelling te beantwoorden heb ik de volgende deelvragen geformuleerd.

- Wat is kenmerkend voor de doelgroep?
- Wat is spiegelen?
- Hoe wordt spiegelen in de praktijk met deze doelgroep ingezet?
- Welke reacties op spiegelen geeft de cliënt in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg?

1.3 Doelstelling

Bij de doelstelling van een praktijkprobleem gaat het volgens Migchelbrink (2006, p. 74) altijd om een bijdrage te leveren aan de oplossing van een praktijkprobleem.

De dans en bewegingstherapeut krijgt met dit onderzoek zicht op wat er in de praktijk van de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg gebeurt wanneer de danstherapeutische techniek spiegelen wordt ingezet. Hierdoor kan de dans en bewegingstherapeut spiegelen bewuster inzetten, waarbij ze weet welke effecten ze daarmee kan bereiken.

Daarnaast wordt de inzet van spiegelen in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg gegrond en kan onderbouwd worden ingezet, waarbij rekening wordt gehouden met de leeftijdspecifieke kenmerken en de problematiek van de jongeren.

Als gevolg van dit onderzoek heb ik zelf een beeld wat er werkelijk gebeurt wanneer ik spiegelen in de danstherapeutische praktijk inzet en tot welke effecten dit kan leiden. Hierdoor weet ik beter wat ik van de cliënt als reactie kan verwachten wanneer ik spiegelen inzet. Daarmee kan ik als therapeut adequater op de cliënt reageren zonder te blokkeren en uit het contact te gaan, ook wanneer de cliënt anders reageert dan ik verwacht. Dit maakt dat ik als therapeut meer bekwaam ben met de danstherapeutische techniek spiegelen.

2 Onderzoeksopzet

In dit hoofdstuk zijn de stappen van het onderzoeksproces weergegeven. Hier krijgt u een zicht op de manier waarop het onderzoek heeft plaatsgevonden. Ik zal in 2.1 het onderzoekstype en vervolgens in 2.2 de onderzoeksmethode beschrijven. Hierop volgt in 2.3 de omschrijving van de dataverzameling, waarna ik beschrijf op welke wijze de data zijn geanalyseerd in 2.4. Ten slotte breng ik in 2.5 in kaart aan welke kwaliteitscriteria het onderzoek voldoet en met behulp van welke technieken hieraan wordt voldaan.

2.1 Onderzoekstype

Het onderzoekstype dat passend is bij de vraagstelling is een verklarend onderzoek. Boeije (2005, p. 34) schrijft dat als kwalitatieve onderzoekers met hun onderzoek verklaring nastreven, ze niet alleen willen aangeven hoe dingen in elkaar zitten, maar ook waarom ze zo in elkaar zitten. De resultaten bestaan dan volgens Boeije naast beschrijvingen, uit de (veronderstelde) relaties tussen begrippen of de relatie tussen bepaalde omstandigheden en het vóórkomen van bijvoorbeeld een bepaald type. In dit onderzoek zijn naast een beschrijving van de effecten van spiegelen, ook de relaties tussen de effecten en de relatie met bepaalde omstandigheden omschreven zijn. Door deze verbanden te leggen, worden de effecten van spiegelen in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg verklaard.

2.2 Onderzoeksmethode

Kwalitatieve Case-Study

Verhoeven (2008) schrijft dat de kwalitatieve benadering open en flexibel is en dat er wordt ingegaan op de achtergrond van de gegevens. Kwalitatief is niet in cijfers uit te drukken, maar het is wel een methode waarbij de onderzoeker in 'het veld' onderzoek uitvoert. In dit onderzoek kan 'het veld' worden ingevuld door de praktijksituatie van danstherapie in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg. Dit onderzoek richt zich voornamelijk op het gedrag en de ervaringen van de jongeren, welke niet in cijfers uit te drukken zijn. Dit vraagt om een open en flexibele benadering. Volgens Wester en Peters (2004, p. 35- 39) is de casestudy (gevalstudie) gericht op de diagnose of evaluatie van een specifieke situatie. In dit onderzoek wordt de situatie spiegelen als therapeutische techniek in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg onderzocht. De effecten van deze situatie zullen worden geëvalueerd. Baarda, de Goede & Teunissen (2005) schrijven dat je bij een casestudy een beperkt aantal personen, situaties of gebeurtenissen in hun context onderzoekt. Hierbij onderzoek je feitelijk gedrag of producten daarvan, zoals handelingen, interacties en uitspraken, intensief. Voor een casestudy wordt gekozen wanneer; je een complex probleem wilt onderzoeken, je hierbij de 'alledaagse' situatie intact wilt laten, de onderzoekssituatie als samenhangend geheel en binnen de context wilt zien (Baarda et al., 2005). Dit onderzoek heeft plaatsgevonden in de bestaande danstherapeutische praktijksituatie. Binnen deze casestudy zijn de effecten van spiegelen in een beperkt aantal situaties en gebeurtenissen binnen de bestaande context onderzocht. Ik vond het belangrijk om deze situatie intact te laten om de onderzoekssituatie werkelijk binnen de bestaande context te kunnen zien.

Grounded Theory

Binnen de kwalitatieve casestudy zijn elementen gebruikt van de Grounded Theory, ook wel de gefundeerde theoriebenadering genoemd. Het doel van de gefundeerde theoriebenadering is theorieontwikkeling. Binnen de kwalitatieve casestudy zal ik alleen gebruik maken van de coderingsprincipes uit de Grounded Theory. In de analyse volgens deze principes ligt het accent op het verminderen van de hoeveelheid gegevens door ze te schiften, samen te vatten en in categorieën in te delen. Deze categorieën worden met elkaar in verband gebracht, zodat een theorie kan worden ontwikkeld. Deze analyse principes worden verder uitgewerkt in de omschrijving van de data-analyse (Boeije, 2005).

2.3 Dataverzameling

2.3.1 inclusiecriteria

Aan het onderzoek hebben twee respondenten en één informant meegewerkt.

De respondenten zijn twee danstherapeuten die werkzaam zijn binnen een Justitiële Jeugd Inrichting of gesloten jeugdzorg. Beide danstherapeuten nemen actief deel aan het RAAK-project.

- Respondent 1: E. Prins
Zij is afgestudeerd als dans en bewegingstherapeut te Sittard. Momenteel is ze werkzaam als PMTster bij OG-Heldring.
- Respondent 2: E. van den Boom
Zij is afgestudeerd als bewegings-expressie therapeut te Tilburg. Momenteel is ze werkzaam als PMTster bij LSG-Rentray.

De informant is werkzaam in de forensische psychiatrie. Zij is de projectleider van het medium dans binnen het RAAK-project. Ze heeft me in contact gebracht met het RAAK-project en vervolgens heeft zij bemiddeld in het contact met de respondenten. Tijdens het onderzoek heeft ze geholpen in de dataverzameling door een video-opname te maken van een danstherapeutische sessie.

2.3.2 Dataverzamelingstechnieken

Binnen het onderzoek is gebruik gemaakt van verschillende dataverzamelingstechnieken en verschillende databronnen. Dit wordt een multimethode-aanpak genoemd, een vorm van triangulatie. Wanneer je binnen een onderzoek vanuit verschillende invalshoeken gegevens verzamelt krijg je een vollediger beeld van de situatie (Baarda et al., 2005). Ik heb gebruik gemaakt van de dataverzamelingstechnieken literatuurstudie, observatie en interview. Deze technieken zal ik allen toelichten.

Literatuurstudie

Voorafgaande aan het empirisch gedeelte van een kwalitatief onderzoek wordt de literatuur grondig doorgenomen. De literatuur bepaalt het vakgebied van de onderzoeker en draagt bij aan de formulering van een relevante probleemstelling en levert adequate begrippen die fungeren als zoeklicht in het onderzoek.(Boeije, 2005). Aan het begin van het onderzoek, voor het formuleren van de probleemstelling, ben ik op literatuuronderzoek gegaan. In literatuur ben ik op zoek gegaan naar achtergrondinformatie over spiegelen en naar recente ontwikkelingen op dit gebied. Daarnaast heb ik gezocht naar informatie over de manier waarop spiegelen momenteel in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg wordt ingezet. Deze eerste literatuurstudie hielp me bij het formuleren van de probleemstelling en leverde mij begrippen op die richtinggevend zijn geweest binnen het onderzoek.

Later in het onderzoek heb ik regelmatig de literatuur erbij genomen. Deze literatuur heb ik gebruikt als achtergrondinformatie of als verdieping. Wanneer in het onderzoek een nieuw thema of aspect zich aandienende, heb ik hierover in de literatuur extra informatie gezocht om een duidelijker of meer verdiepend beeld te krijgen.

Observatie en interview

De vuistregel voor de keuze van dataverzamelingstechniek is dat je observatie gebruikt als je gedrag van mensen wil onderzoeken en dat je voor ondervraging kiest als het gaat om kennis, houdingen, attitudes, motieven of opvattingen (Migchelbrink, 2006). In dit onderzoek is zowel gezocht naar gedrag van de cliënten als naar de kennis van de respondenten. Ik ben namelijk aan de ene kant op zoek gegaan naar het directe gedrag van de cliënt als reactie op spiegelen. Aan de andere kant ben ik op zoek gegaan naar de kennis van de therapeut over spiegelen in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg en over de reacties van de cliënt. Met deze reden is ervoor gekozen om zowel observatie als interview te gebruiken als dataverzamelingstechniek.

Zoals hieronder beschreven wordt, is de observatie vooral op het gedrag van de cliënten gericht. In de dataverzameling is geobserveerd hoe de cliënten direct in het moment reageren op de techniek spiegelen. De interviews zijn gericht op de inzet van spiegelen en op de kennis van de respondent over reacties van de cliënt. Uit ervaring heeft de therapeut kennis over de manier waarop cliënten reageren op de techniek spiegelen. De observatie en interviews samen dragen zorg voor een vollediger beeld over de reacties en de effecten van spiegelen.

Interviews

Maso (in Migchelbrink 2006, p. 90- 91) schrijft dat ondervraging een vorm van gesprek is waarin (meestal) één persoon vragen stelt aan één of meer anderen, die zich voornamelijk beperken tot het geven van antwoorden. De ondervraging kan op verschillende manieren gebeuren. Deze dataverzamelingstechniek kent, lettend op de verschillende manieren van ondervragen, een groot aantal varianten.

De varianten die binnen dit onderzoek zijn gebruikt zijn: individueel, 'face to face', mondeling en halfgestructureerd. Hieronder wordt toegelicht hoe de varianten vorm hebben gekregen binnen dit onderzoek.

- **Individueel:** Het individuele interview wordt afgenomen aan één individu. De kracht van deze vorm van ondervragen ligt in de mogelijkheid om diep in te gaan op redeneringen en motieven van de individuele respondent (Migchelbrink, 2006). Met het onderzoek is getracht veel en diepgaande informatie te verkrijgen over de reacties van jongeren op spiegelen. Hiervoor is individuele ondervraging dus erg geschikt.
- **Face to face:** De face to face ondervraging vindt plaats in lijfelijke aanwezigheid van de respondent. Deze vorm van ondervraging biedt de mogelijkheid om ook de non-verbale informatie die de respondent tijdens het interview 'uitzendt' mee te nemen (Migchelbrink, 2006). Binnen dit onderzoek heb ik gekozen voor een face to face ondervraging, omdat dan de non-verbale informatie kan worden meegenomen. Danstherapeuten lichten de gesprekken vaak non-verbaal veel toe. Juist omdat de reacties en effecten van spiegelen vooral non-verbaal plaatsvinden en de therapeut dit in het lichaam laat zien, is het belangrijk deze informatie mee te nemen in de dataverzameling.
- **Mondelinge ondervraging:** Bij een face tot face ondervraging wordt automatisch een mondelinge ondervraging ingezet. Hier stelt de interviewer mondeling de vragen aan de respondent. Bij een mondelinge ondervraging kunnen onduidelijke vragen worden toegelicht en kan er verder op de antwoorden worden doorgevraagd (Migchelbrink, 2006). Binnen de interviews heb ik de respondenten gevraagd onduidelijke of niet concrete antwoorden toe te lichten of uit te leggen.
- **Halfgestructureerd interview:** Half- of gedeeltelijk gestructureerde interviews zijn interviews die niet volledig gestructureerd zijn. Bij deze interviews wordt met bijvoorbeeld een topiclijst gewerkt. In een topiclijst staan onderwerpen die besproken moeten worden of een volgorde van vragen (Baarda et al., 2005). Binnen dit onderzoek is gekozen voor halfgestructureerde interviews met topiclijsten, omdat ik daarmee als interviewer de focus van het interview in het oog kon houden, maar daarbij ook ruimte en openheid kon laten voor de eigen invulling van de respondent.

Video-opnamen

Observatie is het zorgvuldig en aandachtig waarnemen van gedragingen waarin onderzoekers zijn geïnteresseerd. Dat gebeurt (zoveel mogelijk) zonder inbreuk te maken op de gedragingen of de activiteiten van de onderzochten (Migchelbrink, 2006). Baarda et al. (2005) schrijven dat bij kwalitatief onderzoek de dataverzameling zoveel mogelijk 'levensecht' moet zijn en zoveel mogelijk binnen de 'context' moet plaatsvinden.

Met de onderzoeksvraag worden de effecten van spiegelen onderzocht. Om tot de effecten van spiegelen te komen heb ik met behulp van een video-opname eerst de reacties van de cliënt op spiegelen in kaart gebracht. Er is gebruik gemaakt van een video-opname van een danstherapie sessie waarin de danstherapeutische techniek spiegelen veel is ingezet.

De video-opname levert een exact en concreet beeld van de reactie van een cliënt op spiegelen binnen de context waarin het plaatsvindt, de danstherapeutische sessie. Een aantekening bij deze opname is dat deze niet in de Justitiële Jeugd Inrichting of Gesloten Jeugdzorg is opgenomen, maar in de forensische psychiatrie met een groep vrouwen die enkele jaren ouder zijn dan de jongeren. Een verschil is ook dat het in de opname gaat om een groepstherapie, terwijl de sessies in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg individueel zijn. Tegenover deze verschillen is het van groot belang geweest dat de reacties van de cliënt op spiegelen duidelijk en concreet waar te nemen zijn.

Observatie kent vele varianten (Migchelbrink, 2006). Hieronder staan de keuzes van de varianten die in dit onderzoek gekozen zijn bij de dataverzameling.

- **Ongestructureerde observatie:** Bij ongestructureerde observatie weet je vooraf niet precies welke informatie je wilt hebben en wat belangrijk is. Je bent vooraf alleen gericht op enkele thema's. De beschrijvingen bij ongestructureerde observatie zijn levensechter dan gestructureerde observatie. Deze vorm van observeren houdt echter wel het gevaar in van subjectieve vertekening (Migchelbrink, 2006). Binnen dit onderzoek is de ongestructureerde observatie gebruikt om een zo levensecht mogelijk beeld van de situatie te krijgen. De momenten van spiegelen zijn nauwkeurig en concreet uitgeschreven, met een zo objectief mogelijke kijk. Deze beschrijving is vervolgens teruggekoppeld naar de therapeut, om te checken of de beschrijving klopt. Hiermee is binnen dit onderzoek gestreefd naar een objectieve observatie.

- **Niet-participerende observatie:** Men kan spreken van niet-participerende, externe of afstandelijke observatie als de observator niet deelneemt aan de activiteiten van de mensen die hij observeert. De mensen die worden onderzocht, worden 'van buitenaf' geobserveerd, de onderzoeker blijft zoveel mogelijk buiten de onderzoekssituatie (Migchelbrink, 2006). Deze manier van observeren wordt binnen dit onderzoek gekozen om de bestaande context zoveel mogelijk te bewaren. Vanuit de praktijk bleek participerende observatie niet goed mogelijk te zijn. De behandeling van de cliënten staat voorop, omdat participerende observatie het behandelproces kan verstoren, is deze vorm van observatie niet uitgevoerd.

Externe observatie, dus niet participerende observatie kan direct of indirect plaatsvinden. Directe observatie wil zeggen dat je wel aanwezig bent op de onderzoeksplek, maar dat je niet deelneemt aan de gesprekken of activiteiten. Bij indirecte observatie observeer je bijvoorbeeld via doorkijkspiegels of via video-opnames (Migchelbrink, 2006). Het spreekt voor zich dat binnen dit onderzoek met de video-opname gebruik wordt gemaakt van indirecte observatie.

2.4 Data-analyse

Voor de data-analyse heb ik gebruik gemaakt van de coderingsprincipes uit de Grounded Theory. Boeije (2006) schrijft over coderen dat het ontwikkeld is als techniek in de gefundeerde theoriebenadering en later steeds meer is verfijnd. Bij het coderen onderscheidt de onderzoeker thema's of categorieën in de onderzoeksgegevens en benoemt hij deze met een code. Strauss en Corbin onderscheiden drie typen codering namelijk open codering, axiale codering en selectieve codering (Boeije, 2006). Hieronder zal ik de verschillende typen codering toelichten en daarbij aangeven hoe deze vorm hebben gekregen binnen het onderzoek.

Open codering:

Alle gegevens die in de dataverzameling zijn verzameld worden zeer zorgvuldig gelezen en in fragmenten ingedeeld. De relevante fragmenten worden gelabeld en onderling vergeleken. Open codering vindt voornamelijk plaats aan het begin van het onderzoek en start al tijdens de eerste dataverzameling. De onderzoeker selecteert nog niet of nauwelijks op relevantie van het onderzoeksmateriaal, want hij weet op dit moment nog niet wat hij gaat tegenkomen en wat wel en niet belangrijk zal blijken te zijn. Het uitgangspunt in deze fase is het onderzoeksmateriaal, oftewel de tot dan toe verzamelde gegevens. Codes zijn samenvattende notaties voor een stukje tekst, waarin de betekenis van het fragment wordt uitgedrukt. Stukjes tekst worden gemarkeerd en krijgen een samenvattende naam waaronder ze worden opgeborgen (Boeije, 2006, p. 86).

De open codering is de eerste codering die plaats heeft gevonden in de data-analyse. Direct na het uitschrijven van de interviews en de observaties vond een eerste open codering plaats. Fragmenten of zinnen in de data werden van codes voorzien. Door de open codering heb ik een duidelijker zicht op de verzamelde data verkregen.

Axiaal codering:

Axiaal coderen staat voor codering rond een as. Tijdens het axiaal coderen wordt de betekenis van de belangrijke begrippen achterhaald en waar mogelijk wordt het begrip omschreven en met voorbeelden geïllustreerd. Het wordt duidelijk waaraan men een categorie herkent, en op grond van welke indicaties in de gegevens dit gebeurt. In deze analysefase genereert de onderzoeker ideeën door een nieuwe ronde van dataverzameling en toetst hij de ideeën uit de vorige fase door deze af te zetten tegen het nieuwe materiaal. Bij de open codering redeneert de onderzoeker vanuit de gegevens naar de codes, maar bij het axiaal coderen redeneert de onderzoeker veelal vanuit de codes naar de gegevens. Het eerste doel van axiaal coderen is uit te maken wat belangrijke en minder belangrijke elementen van het onderzoek zijn. Het tweede doel is het reduceren van de omvang van de gegevens en van het aantal codes. In deze fase kan de onderzoeker de focus van het onderzoek richten en besluiten om bepaalde thema's te laten vallen (Boeije, 2006, p. 98-99). Door het axiaal coderen heb ik de verkregen informatie geordend. Hierdoor kon een beeld gevormd worden van wat belangrijk is en wat minder belangrijk is. Doordat de informatie gestructureerd en gesorteerd was kreeg ik een overzichtelijk beeld van de informatie.

Selectief codering:

Na de uiteenraffeling schuift de onderzoeker de gegevens in elkaar en brengt hij er structuur in aan. In de fase van de selectieve codering ligt de nadruk op integratie en het leggen van verbanden tussen de categorieën. Dit vindt plaats aan het einde van het onderzoek (Boeije, 2006, p. 105-106). Door de selectieve codering werden de verbanden tussen de categorieën duidelijk. Nadat de verbanden duidelijk werden door de selectieve codering kon antwoord worden gegeven op de onderzoeksvraag.

2.5 Kwaliteitscriteria

Smeijsters (2003) beschrijft dat in plaats van de binnen het kwantitatieve paradigma gebruikelijke criteria zoals interne validiteit, externe validiteit, betrouwbaarheid en objectiviteit, binnen het kwalitatieve paradigma andere criteria van belang zijn. Binnen kwalitatief onderzoek beschrijft Smeijsters dat de volgende kwaliteitscriteria van belang zijn; credibility, dependability, conformability, transferability en authenticity. Hieronder zijn kort de kwaliteitscriteria omschrijven waaraan ik heb voldaan. Vervolgens geef ik weer op welke manier en met welke technieken aan deze criteria is voldaan.

- Dependability: De resultaten moeten zo compleet mogelijk zijn. Door de triangulatie zijn de resultaten zo compleet mogelijk. Daarmee wordt voldaan aan de dependability.
- Conformability: De buitenstaander moet kunnen volgen hoe de resultaten tot stand zijn gekomen. Binnen dit onderzoeksverslag geef ik een beeld hoe binnen het onderzoek gewerkt is en hoe ik tot de onderzoeksresultaten ben gekomen. Hierdoor kan een buitenstaander volgen hoe de resultaten tot stand zijn gekomen.
- Transferability: De resultaten zijn zo uitgewerkt dat het mogelijk is te beoordelen waarin een nieuwe context verschilt en overeenkomst. Binnen de uitwerking van de resultaten en de beschrijving van de doelgroep in dit verslag wordt een duidelijk beeld geschetst in welke context de resultaten te plaatsen zijn. Daaruit is vervolgens te beoordelen waarin een nieuwe context verschilt en overeenkomt.
- Authenticity: De respondenten hebben een eerlijke kans gehand hun visie in te brengen. Door middel van member checking is voldaan aan het criteria authenticity. De letterlijke verwoordingen van de respondenten heb ik meegenomen in de data-analyse. Daarmee stel ik de authenticity van de respondenten in belang.

Om aan de bovenstaande kwaliteitscriteria te voldoen zijn er een aantal onderzoekstechnieken beschikbaar. Hieronder zal ik de onderzoekstechnieken beschrijven waarvan ik gebruik maak om aan de kwaliteitscriteria te voldoen.

- Member checking: Member checking houdt in dat de dataverzameling en de data-analyse plaatsvinden in nauwe samenwerking met de mensen in de praktijk waarop de dataverzameling en analyse betrekking hebben (Smeijsters, 2003). Vooral in de data-verzameling en in de eerste fase van de data-analyse heb ik gebruik gemaakt van member checking. De interviews die ik heb afgenomen bij de respondenten en de uitwerking hiervan heb ik teruggekoppeld naar de respondenten. Daarbij hebben de respondenten de mogelijkheid gekregen hier nog veranderingen, aanvullingen en/of opmerkingen te geven, welke ik vervolgens mee heb genomen in de data-analyse. Ik heb ook aan member checking gedaan bij de video-opname. De beschrijving van de video-opname heb ik teruggekoppeld naar de therapeut van de opname. In dit geval vond ik member checking nog extra belangrijk omdat ik een beschrijving deed van een weergave waar ik niet persoonlijk bij ben geweest. De informatie die deze therapeut als aanvulling en/of opmerking had, heb ik meegenomen in de data-analyse.
- Triangulatie: betekent dat bij de dataverzameling gebruik wordt gemaakt van verschillende bronnen (bijvoorbeeld vaktherapeuten, psychologen, managers), dat gewerkt wordt met meerdere typen van dataverzameling (bv interview, participerende observatie, vragenlijst) en dat bij de data-analyse meerdere theoretische perspectieven aan bod komen (bijvoorbeeld creatief procestheorie, analoge procesmodel, analytische georiënteerde vaktherapie) (Smeijsters, 2003). Voor een deel heeft er triangulatie plaatsgevonden. Deze triangulatie heeft voornamelijk plaatsgevonden in het werken met verschillende typen van dataverzameling. In de dataverzameling heb ik namelijk gebruik gemaakt van literatuuronderzoek, interviews en een video-opname.
- Peer debriefing: houdt in dat tijdens het onderzoek de methode van dataverzameling, de data-analyse en eerste resultaten aan onafhankelijke experts worden voorgelegd. Er is binnen het onderzoek gebruik gemaakt van peer debriefing. Tijdens het onderzoek zijn de verschillende aspecten van het onderzoek, de dataverzameling, de data-analyse en de eerste resultaten voorgelegd aan onafhankelijke experts. Als onafhankelijke experts hebben binnen dit onderzoek een docent aan de Hogeschool Zuyd en medestudenten. Deze onafhankelijke experts hebben kennis van onderzoek doen en kennis van de kwalitatieve casestudy, maar zijn onafhankelijk van het directe onderzoek dat hier wordt uitgevoerd.

3 Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg

Dit hoofdstuk geeft een weergave van het literatuuronderzoek dat gedaan is rondom de doelgroep, jongeren in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg. Er wordt een duidelijk beeld geschetst van de praktijk waarin de danstherapie plaatsvindt. Daarvoor is in 3.1 een beschrijving gegeven van het RAAK-project, waaraan dit onderzoek een bijdrage levert. Hieruit volgt in 3.2 een beschrijving van de jongeren in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg en de problematiek waarmee zij te maken hebben. Vanuit deze problematiek wordt een weergave gegeven van de kerngebieden, waarop de vaktherapieën zich in richten. Ten slotte zal ik in 3.3 beschrijven welke specifieke leeftijdsfactoren kenmerkend zijn bij deze doelgroep, gericht op de kerngebieden waar de danstherapie zich op richt.

3.1 RAAK-project

Raak staat voor: Regionale Aandacht en Actie voor Kenniscirculatie en is een regeling van het Ministerie van OCW. Het onderzoek dat KenVaK uitvoert naar Vaktherapieën in de Justitiële Jeugd Inrichtingen en de Gesloten Jeugdzorg wordt uitgevoerd onder de organisatie RAAK (<http://www.innovatie-alliantie.nl/?id=203>). Met de resultaten van het onderzoek *Vaktherapieën in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg* wil men vaktherapie laten erkennen door de Erkenningscommissie Gedragsinterventies van het Ministerie van Justitie. Het 'commitment' van alle deelnemers van het RAAK-project is gericht op de ontwikkeling van de vaktherapie, om zodoende een impuls te geven aan de bewezen effectiviteit van deze interventies. Helmich, Reumers, Wekken en Smeijsters (2009) schrijven dat alle deelnemers ervan overtuigd zijn dat het uiteindelijke resultaat zal bijdragen aan de verdere inbedding van effectieve gedragsinterventies in de gesloten jeugdinstellingen.

Bij de innovatie van interventies in de jeugdzorg staat het thema 'effectiviteit van interventies' meer en meer op de voorgrond. Dit houdt onder andere in dat instellingen moeten kunnen aangeven wat het doel is van de interventies die zij uitvoeren en in hoeverre er sprake is van doelrealisatie (het bereiken van de gestelde doelen). Helmich et al. (2009) schrijven dat in het licht van het effectiviteitsvraagstuk voor vaktherapie de noodzaak ontstaat om aan te tonen wat de inhoud van deze interventies is, wat het doel ervan is, wat het effect is en tevens wat de bijdrage is aan de recidivevermindering. Kortom dient vaktherapie in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg vanuit deze optiek nader beschreven en onderbouwd te worden. Dat is precies wat met het RAAK-project bereikt wil worden.

3.2 Jongeren in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg

Tot voor kort werden alle jongeren die nu zijn verdeeld over de Justitiële Jeugd Inrichting en de Gesloten Jeugdzorg, bij elkaar geplaatst in de Justitiële Jeugd Inrichting. Sinds kort word een deel van de jongeren ondergebracht in de Gesloten Jeugdzorg. De Gesloten Jeugdzorg hoort nu niet meer onder Justitie, maar zal bij het ministerie van VWS (gaan) behoren (Helmich et al., 2009). Hier volgt een beschrijving van de Justitiële Jeugd Inrichting en de Gesloten Jeugdzorg en de jongeren die op deze instellingen zijn ondergebracht.

Jongeren in de Justitiële Jeugd Inrichting

Helmich et al. (2009) schrijven dat vaktherapie in de Justitiële Jeugd Inrichting gegeven wordt aan jongeren die op strafrechtelijke titel in de behandelafdelingen van de Justitiële Jeugd Inrichting verblijven. Dit zijn de jeugdigen aan wie de kinderrechter bij vonnis de maatregel Plaatsing in een Inrichting heeft opgelegd (de zogenoemde PIJ-maatregel). Over de problematiek van de opgenomen jongeren constateert Boendermaker (in Helmich et al., 2009) dat het vaak om meervoudige problematiek gaat (oppositieel opstandige gedragsstoornis, conduct disorder, antisociale persoonlijkheid en ADHD). Bijna alle jeugdigen hebben ernstige gedragsproblematiek in de omgang met volwassenen thuis, op school en elders. Daarbij hebben ouders vaak te maken met de onmacht hiermee om te gaan. Eén derde heeft tevens psychische problemen, vooral depressieve klachten. Jongeren komen uit een onstabiele gezinssituatie, hebben vaak een lange hulpverleningsgeschiedenis achter de rug en een verbrokkelde schoolloopbaan (Helmich et al., 2009).

Jongeren in de Gesloten Jeugdzorg

Minderjarigen in de Gesloten Jeugdzorg zijn, op basis van een door de kinderrechter afgegeven machtiging Gesloten Plaatsing, in de Gesloten Jeugdzorg opgenomen. Een dergelijke machtiging wordt alleen afgegeven indien er (indirect) gevaar dreigt voor de ontwikkeling of het leven van de jeugdige of van anderen (Helmich et al., 2009). Gesloten Jeugdzorg is bedoeld voor OTS-jeugdigen (ondertoezichtstelling) met ernstige opgroei of opvoedproblemen die de ontwikkeling naar volwassenheid belemmeren, en die een gesloten setting nodig hebben om te voorkomen dat zij zich aan de zorg onttrekken of daar door anderen aan worden onttrokken.

Binnen de jongeren in de Gesloten Jeugdzorg worden 7 categorieën jongeren onderscheiden:

- Jongeren die het slachtoffer zijn van gedwongen prostitutie (Inclusief slachtoffers van loverboys).
- Jongeren die slachtoffer zijn van een seksueel misdrijf.
- Jongeren die slachtoffer zijn van geestelijke of lichamelijke mishandeling.
- Jongeren die bescherming tegen zichzelf nodig hebben ter voorkoming van verdere escalatie tegen zichzelf.
- Jongeren die dreigen in de voorgaande situaties te geraten.
- Jongeren bij wie sprake is van politiebemoeienis ter voorkoming van verdere escalatie van geweld van de jeugdige tegen zijn/haar directe omgeving en bij wie is afgezien van aangifte en strafrechtelijke vervolging wegens bloedverwantschap of angst voor represailles.
- Jongeren bij wie bescherming nodig is ter voorkoming van verdere escalatie tegen de directe omgeving.

(Helmich et al., 2009)

Helmich et al. (2009) schrijven dat de extremiteit van het grensoverschrijdende gedrag en het niet of nauwelijks aan kunnen gaan van wederkerige relaties de belangrijkste redenen zijn waarom deze jongeren niet (hebben) kunnen profiteren van bijvoorbeeld hulpverlening en het speciaal onderwijs. Reguliere vormen van hulpverlening doen voor de jongeren een te groot appèl op basale emotionele en relationele vaardigheden. Dit zijn vaardigheden die deze jeugdigen juist missen. Zij kunnen hierdoor de nabijheid van een gewone dagelijkse opvoedingssituatie niet hanteren.

De problematiek van de jongeren

Boendemaker (in Helmich et al., 2009) stelt dat de problematiek over de totale populatie in de behandelafdeling van de Justitiële Jeugd Inrichting overeenkomt met de problematiek die bij de Gesloten Jeugdzorg aanwezig is.

- meervoudige gedragsproblematiek
- extreem grensoverschrijdend gedrag
- gedragsproblemen op meerdere gebieden
- psychiatrische problematiek
- problemen op het relationele vlak
- gebrekkige gewetensvorming
- middelenmisbruik

Over het gezin wordt gezegd dat de jongeren veel te maken hebben (gehad) met:

- multi-probleem gezin met beperkte opvoedingsvaardigheden
- gebroken gezinnen en meerdere verblijfsplaatsen
- veel risicofactoren en weinig beschermende factoren
- chroniciteit van de problematische situatie en verantwoordelijkheid
- handelingsverlegenheid bij professionals, zowel in het onderwijs als in de hulpverlening.

Een veel voorkomende problematiek onder de jongeren in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg is de reactieve en proactieve agressieproblematiek (Helmich et al., 2009).

Kerngebieden waar de danstherapie zich op richt

Helmich et al. (2009) beschrijven dat de vaktherapie in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg zich richt op jeugdigen die als gevolg van de problematiek en psychische stoornissen zoals hierboven beschreven, te kampen hebben met problemen betreffende zelfbeeld, emoties, interacties en/of cognities. Dit worden de kerngebieden genoemd waar de vaktherapie zich op richt. Deze kerngebieden worden hieronder toegelicht zoals deze door Helmich et al. (2009) zijn beschreven.

Zelfbeeld

Voor jongeren met een zwakke identiteit geldt dat zij vaak niet goed weten wie ze zijn en negatieve overtuigingen over zichzelf en/of weinig zelfvertrouwen hebben. Zelfonderschatting en een gebrek aan zelfrespect kan leiden tot een gebrekkig inzicht in wat men zelf wel of niet kan beïnvloeden. Deze jongeren ontwikkelen vaak weinig gedragsalternatieven en doordachte oplossingen, vertonen weinig positieve responsiviteit naar anderen, kunnen zich moeilijk aan de omgeving aanpassen, niet goed met problemen omgaan en zichzelf tot rust brengen. Onrealistische opvattingen over zichzelf kunnen daarentegen de aanleiding zijn voor zelfoverschatting en leiden tot een kunstmatig en opgeblazen gevoel van eigenwaarde. Negatieve beoordelingen en feedback worden dan snel geïnterpreteerd als een bedreiging van het zelfbeeld, wat agressief gedrag tot gevolg kan hebben.

De worsteling met de eigen identiteitsontwikkeling kan ertoe leiden dat aansluiting wordt gezocht bij delinquente leeftijdsgenoten die antisociaal gedrag vertonen en/of betrokken zijn bij of lid zijn van een bende. De jongeren hebben in het algemeen weinig inzicht in het eigen probleemgedrag en een gering probleembesef. Door het gebrek aan zelfinzicht en inzicht in risicovolle omstandigheden geloven ze niet dat zij risico lopen en vinden de behandeling vaak niet noodzakelijk (Helmich et al., 2009).

Emotie

Jongeren die een interventie gericht op emoties nodig hebben, zijn niet in staat de emotie van een ander te herkennen en hun gedrag daarop aan te passen en/of zijn zich niet bewust van hun eigen (oplopende) emoties en/of zijn niet in staat deze emoties op passende wijze te uiten en te ontladen. Hierdoor kunnen zij overmatige stress ervaren en snel gefrustreerd raken.

Er is vaak sprake van een matige of ernstige traumatische ervaring als gevolg van een verlies (bv. van iemand afscheid moeten nemen, scheiding van de ouders of als iemand in het gezin overlijdt). Dit terwijl de jongere over weinig copingvaardigheden beschikt om hiermee om te gaan.

Er kan sprake zijn van schommelingen in de stemming, impulsiviteit of riskant gedrag. De jongeren doen dingen zonder na te denken en/of reageren plotseling met intense emoties zonder rekening te houden met de gevolgen. Zij hebben een groot probleem met het zelf reguleren van stemmingen, het onder controle houden van boosheid en (agressieve) impulsen, en kunnen uitbarstingen hebben waarbij anderen bedreigd of bang gemaakt worden of letsel ondervinden, of waarbij ernstige beschadiging van eigendom plaatsvindt. Het gebrek aan copingvaardigheden kan ook leiden tot internaliserende problematiek (Helmich et al., 2009).

Interactie

Bij jongeren met problemen in het kerngebied interactie bestaat vaak een tekort aan sociale vaardigheden en het onvermogen interpersoonlijke problemen op te lossen. De grenzen van anderen worden veelal slecht erkend en niet bewaakt. Het tekort aan sociale vaardigheden en/of het onvermogen interpersoonlijke problemen op te lossen en/of een verstoorde autonomie, vergroten de kans op afwijzing door leeftijdsgenoten waardoor jeugdigen de omgang zoeken met delinquente leeftijdsgenoten en/of betrokken raken bij of lid zijn van een bende.

Bij de jongeren is regelmatig sprake van een gebrek aan empathie en rouw. Ze zijn onaangedaan door pijn of tegenslag van anderen, zijn onverschillig ten opzichte van de gevoelens van anderen en negeren gevoelloos de negatieve effecten van het eigen gedrag op anderen en/of erkennen de onrechtmatigheid van de eigen acties niet. De houding tegenover (gezags)relaties is vaak negatief. Daarom stellen zij zich niet open voor behandeling en begeleiding (Helmich et al., 2009).

Cognitie

Voor jongeren met problemen op het gebied van cognities geldt dat zij negatieve cognities hebben met betrekking tot zichzelf, tot het eigen kunnen en de eigen vaardigheden. Dat kan leiden tot internaliserende problematiek. Daarnaast zijn er vaak negatieve cognities met betrekking tot anderen. De jongeren nemen het gedrag van anderen verkeerd waar en interpreteren het niet correct. Daardoor koesteren ze negatieve opvattingen over anderen en de wereld om hen heen en zijn ze geneigd ten onrechte agressieve bedoelingen bij anderen waar te nemen. Er is sprake van onjuist generaliseren en het niet toetsen van negatieve opvattingen. De jongeren staan regelmatig achter opvattingen en waarden die criminaliteit of geweld goed praten. De afwijzing door leeftijdsgenoten kan zowel oorzaak als gevolg zijn van het ten onrechte waarnemen van agressieve bedoelingen bij anderen. Oorzaak, omdat afwijzing kan leiden tot het veronderstellen van agressieve bedoelingen bij anderen. Gevolg, omdat het veronderstellen van agressieve bedoelingen leidt tot gedrag dat afwijzing provoceert (Helmich et al., 2009).

Kil en Prins (2010) schrijven dat binnen de jeugdzorg blijkt dat het accent bij dans en bewegingstherapie niet ligt bij de cognitieve uitwerking van ervaringen, dit gebeurt elders in de behandeling. Het kerngebied interactie krijgt een plek binnen de therapeutische relatie. Daar waar men samen in beweging gaat is immers altijd sprake van interactie. Echter richt dans en bewegingstherapie zich niet op de doelen die behoren tot dit kerngebied. Het thema 'grenzen' kan hierop een uitzondering zijn, daar waar het de opbouw van de therapeutische relatie belemmert. Kil en Prins (2010) beschrijven in de *Handleiding Dans & Bewegingstherapie* van het RAAK-project dat gekozen is om de kerngebieden zelfbeeld en emotie uit te werken. Zij schrijven dat in het overgrote merendeel van de therapieën, de kerngebieden zelfbeeld en emotie de hoofdzaak blijken te vormen. Dit betekent echter niet dat interactie en cognitie niet aan bod komen. Wanneer de therapie hierom vraagt zal hierop worden ingegaan.

3.3 Leeftijdskenmerken

Hier zijn de specifieke leeftijdskenmerken van de jongeren weergegeven. Daarbij richt ik me niet op alle leeftijdskenmerken van de jongeren, maar spits ik me toe op die kenmerken die een verband hebben met de kerngebieden waar de danstherapie zich op richt.

Bij onderstaande leeftijdskenmerken van de jongeren is het belangrijk er rekening mee te houden dat deze kenmerken gelden voor jongeren met een 'normale' ontwikkeling. Binnen de kenmerken die hieronder beschreven worden zal veelal de ontwikkeling van jongeren in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg in enige zin afwijken, omdat zij op dit gebied met een achterstand of problematiek kampen. Het is echter wel belangrijk om naast de achterstand en de problematiek te kijken naar de kenmerken waar de jongere, gezien de leeftijd, nog extra mee te maken heeft.

De leeftijd van de jongeren in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg loopt uiteen van 12 tot maximaal 23 jaar. In deze leeftijdsperiode bevinden de jongeren zich in de adolescentie.

Creaynest (2006) schrijft dat de adolescentie, veel meer dan welke andere levensfase ook, een echte scharnierperiode is in het leven van de mens. In de voorgaande jaren was men kind en na de adolescentie wordt men als volwassene beschouwd en dat blijft zo voor de rest van het leven. Het lijkt wel of er zich in de loop van die enkele jaren een gedaanteverwisseling voordoet, een radicale verandering in de fysieke en psychosociale verschijningswijze van de mens. Het lichaam kent een groeiversnelling en bereikt de seksuele rijpheid. Het denken wordt abstracter. Psychosociaal is men op zoek naar een persoonlijke invulling van de identiteit en naar een eigen plaats in de samenleving. Er ontstaan ook nieuwe behoeften, onder meer in verband met relatievorming en seksualiteit en op het vlak van prestaties en bindingen. Dat alles kan het gevoelsleven soms erg dooreenschudden.

Creaynest (2006) stelt dat het niet eenvoudig is om de adolescentieperiode precies af te bakenen in de tijd. Voor de startleeftijd valt dat nog wel mee. Men kan verwijzen naar het moment waarop de lichamelijke veranderingsprocessen een aanvang namen, hoewel ook daarin wel wat variatie bestaat. Als algemeen gemiddelde neemt men meestal de leeftijd tussen 11 en 13 jaar. Het einde van de adolescentie, dat is het moment waarop iemand volwassen wordt, is veel moeilijker af te meten. Dat hangt sterk van de cultuur af waarin iemand opgroeit.

Tijdens deze leeftijdsperiode verandert er veel voor de jongere. Op lichamelijk, sociaal, emotioneel en cognitief niveau vinden er veel ontwikkelingen plaats. Hieronder zal ik me vooral richten op de ontwikkelingen die aansluiten bij de kerngebieden waar de danstherapie zich in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg op richt, het zelfbeeld en de emotie.

Zelfbeeld

Bosma schrijft (in Wit, 2004) dat het niet eenvoudig is om het begrip 'identiteit' te omschrijven. Zij geeft aan dat het begrip 'identiteit' in de psychologie geen eenduidige betekenis heeft. Het begrip wordt namelijk in verschillende benaderingen en theorieën gebruikt en krijgt steeds een andere betekenis. Bovendien worden begrippen als 'identiteit', 'zelf', 'zelfconcept' en 'zelfwaardering' nogal eens door elkaar gehaald. Bosma vat samen uit verschillende opvattingen in de psychologie dat identiteit verwijst naar de kenmerken die een persoon een gevoel van eigenheid en continuïteit geven en die deze persoon tot één en dezelfde mens maken in de ogen van anderen. Het zelfconcept omvat het beeld dat de persoon van zichzelf heeft, de antwoorden die een persoon geeft op de vraag zichzelf te beschrijven. De elementen van het zelfbeeld kunnen een positieve, een neutrale of een negatieve lading hebben. Dit komt tot uitdrukking in de zelfwaardering van de persoon.

Hier zal ik verder ingaan op de identiteitstheorie van Erikson. Deze is volgens Bosma (in Wit, 2004) de theorie die gezichtsbepalend is geweest voor de hedendaagse opvattingen van identiteit in de adolescentie. Erikson (1950,1968) heeft het identiteitsbegrip geïntroduceerd in de adolescentiepsychologie en de opbouw van een eigen identiteit tot centrale ontwikkelingsopgave voor de adolescent bestempeld (Bosma, in de Wit, 2004). Volgens Erikson valt de fase van de identiteitsontwikkeling in de adolescentie. Hij spreekt bij voorkeur van 'een gevoel van identiteit'. Het gevoel van identiteit betreft de ervaring dat men zich in verschillende omstandigheden en op verschillende tijdstippen steeds dezelfde persoon voelt. Dat het eigen verleden, heden en toekomst worden ervaren als een zinvol samenhangend geheel en dat men zich erkend en gewaardeerd voelt in zijn sociale omgeving.

In de adolescentie komt de jongere voor de noodzaak te staan een eigen identiteit als volwassene te vormen. Dat is waarom Erikson bij de adolescentie over de crisis van identiteit versus identiteitsverwarring spreekt. Bosma schrijft over de theorie van Erikson, dat in de adolescentie de biologische rijping en de cognitieve ontwikkeling zijn voltooid en de opgroeiende jongere wordt geconfronteerd met sociale verwachtingen die aan volwassenen worden gesteld. Voor het eerst in het leven van de jongere zijn alle ingrediënten voorhanden voor de opbouw van een eigen identiteit. Bosma stelt dat het duidelijk zal zijn dat deze opbouw van een eigen identiteit een zware taak voor adolescenten kan zijn. Zij moeten de veranderingen op de verschillende gebieden in hun leven integreren en moeten een plaats kiezen in de samenleving. Bovendien wordt er van de maatschappij verwacht dat ze duidelijk maken waar ze staan en wat ze willen in hun leven. Dit alles kan volgens Erikson leiden tot een gevoel van identiteitsverwarring (in Wit, 2004).

Emotie

Volgens de tegenwoordige vrij algemeen gangbare functionalistische visie op emotie zijn emoties niet te definiëren op basis van specifieke gedragingen of lichamelijke reacties en ook niet op basis van de specifieke omstandigheden waardoor ze worden opgeroepen, maar op basis van de functie die de emotionele reactie heeft voor het individu (Olthof, geciteerd in de Wit, 2004, p. 63).

Olthof (in Wit, 2004, p. 64) stelt dat het vaker ervaren van intense en soms ook wisselende emoties een verschil is van adolescenten met jongere kinderen. Dit wordt veroorzaakt door de snelle en ingrijpende veranderingen die de adolescenten doormaken. Die emotionele labiliteit zet volgens hen de relaties met ouders en andere gezinsleden onder druk en zorgt ervoor dat adolescenten – meer nog dan jongere kinderen – behoefte hebben aan adequate strategieën om emoties te reguleren. Jongeren die daartoe niet in staat zijn, hebben een grotere kans om depressieve symptomen en gedragsproblemen te ontwikkelen (Larson, Raffaelli, Richards, Ham&Jewell; Silk, Steinberg&Morris, geciteerd in Wit, 2004, p. 64).

Een tweede verschil met jonge kinderen is dat jongeren niet alleen een grotere behoefte hebben aan emotieregulatie-strategieën, maar dat ze ook beter toegerust zijn om dergelijke strategieën te ontwikkelen. Ze hebben namelijk meer impliciete en expliciete kennis over emotie dan jongere kinderen en het is waarschijnlijk dat die kennis een belangrijke rol speelt in het reguleren van emoties (Meerum Terwogt & Olthof, geciteerd in Wit, 2004, p. 64).

Volgens LaBouvie-Vief, DeVoe en Bulka (in Wit, 2004, p. 64) is het besef dat emoties ook en vooral mentale fenomenen zijn, echter niet het eindpunt van de ontwikkeling. Ze wijzen erop dat jonge adolescenten niet alleen in mentale termen over emotie spreken, maar dat ze daarbij ook een nogal conventionele en weinig persoonlijk doorleefde terminologie gebruiken. Ze zeggen bijvoorbeeld dingen als: "ik voelde me leeg". Volgens deze auteurs komen oudere jongeren en volwassenen als het ware terug van de nadruk op het mentale aspect van emotie die zo kenmerkend is voor jonge adolescenten. Zij beschrijven een derde fase waarin wordt erkend dat emoties zowel een mentale component, als een fysieke en lichamelijke component hebben. Emotionele ervaringen worden op een meer persoonlijke manier en met originele beeldspraak beschreven en er is meer aandacht voor de fysieke kant van emoties. Men erkent dat beide componenten kunnen conflicteren, maar de kennis over beide wordt nog niet geïntegreerd tot één geheel.

Morele ontwikkeling

Voordat de morele ontwikkeling van jongeren aan de orde komt, is het nuttig om stil te staan bij de vraag welk soort gedragingen of vaardigheden een rol spelen in die ontwikkeling. Olthof (in Wit, 2004) komt tot een omschrijving van de morele ontwikkeling waarin het niet in de eerste plaats – en in elk geval niet rechtstreeks gaat – om het gedrag, maar om een bepaalde manier van oordelen over situaties en gedragingen, namelijk in termen van goed en kwaad.

Olthof schrijft (in Wit, 2004) dat, volgens onderzoekers die zich met de morele ontwikkeling van jonge kinderen bezighouden, die ontwikkeling grotendeels bestaat uit een toename van empathische vermogens. Welke zelf weer berust op de ontwikkeling van bepaalde sociaal-cognitieve vaardigheden. Hoffman (in Wit 2004, p. 67) onderscheidt vier fasen in het besef dat kinderen hebben van het onderscheid tussen zichzelf en anderen, namelijk:

1. een ontbrekende of onduidelijke differentiatie tussen 'zelf' en 'anderen';
2. 'zelf' en 'anderen' worden onderscheiden als verschillende fysieke entiteiten;
3. 'zelf' en 'anderen' worden onderscheiden als individuen met verschillende wensen, ideeën en gevoelens;
4. 'zelf' en 'anderen' worden onderscheiden als individuen die door hun eigen persoonlijke achtergrond en geschiedenis verschillend kunnen reageren op dezelfde gebeurtenis.

Volgens Hoffman zorgt het doorlopen van deze fasen ervoor dat het kind steeds beter in staat is tot empathisch reageren op het leed van een ander. Aangezien kinderen de derde fase van deze ontwikkeling al in de kleuterleeftijd bereiken, zal duidelijk zijn dat er vanuit dit perspectief veel kan worden gezegd over de morele ontwikkeling van jonge kinderen, maar veel minder over die van jongeren. Het enige wat Hoffman over de adolescentie zegt, is dat pas dan het besef opkomt dat mensen soms met andere dan de meest voor de hand liggende gevoelens op een gebeurtenis reageren (in Wit, 2004).

4 Spiegelen

In dit hoofdstuk wordt de techniek spiegelen vanuit literatuur beschreven. In 4.1 wordt ingegaan op het ontstaan van de techniek spiegelen in de danstherapie. Vervolgens wordt in 4.2 ingegaan op recente ontwikkelingen in de neurowetenschappen rondom de spiegelneuronen, waarbij deze gekoppeld worden aan empathie. Ten slotte geef ik in 4.3 een weergave van danstherapeuten die in de praktijk met spiegelen werken en daarbij spiegelen koppelen aan de ontwikkeling van het kind.

4.1 De techniek spiegelen

De techniek spiegelen is door de pionier danstherapeut Marian Chace veel ingezet en bekend geworden binnen de danstherapie. Marian Chace begon in 1946 haar werk als danstherapeut in een psychiatrisch ziekenhuis, Chesnut Lodge. Op de notities van Chace gebaseerd is haar werk door Sharon Chaiklin en Claire Smais in 1979 binnen een theoretisch kader gebracht en georganiseerd (Levy, 2005).

Het basisidee van Chace is dat communicatie een basale menselijke behoefte is. Dans is communicatie en bied daarmee direct een antwoord op een van de basisbehoeften van de mens. Chace was sterk beïnvloed door de theorie van Sullivan. Zijn grootste nadruk was de patiënt te respecteren als een uniek individu dat waardig is voor een empathische verstandshouding en in staat is voor echt inter-persoonlijk contact. Gelovend dat elke cliënt een verlangen heeft te communiceren, hoe ver dat verlangen ook weggestopt is, zocht Chace altijd naar de delen van de persoonlijkheid van de cliënt die nog gehoord willen worden en gezond zijn.

Chace geloofde in 1949, net als de humanistische psycholoog Maslov (1968/1978) en Rogers (1961) in de jaren '60, in respect en geloof in de gezonde aspecten van het individu. Chace benadrukte dat iedere psychiatrische cliënt, naast de beschadigde, zieke delen van de persoonlijkheid ook gezonde vitale delen heeft die men moet aanspreken en versterken (Levy, 2005).

Chace had de ongewone gave tot kinesthetische waarneming, reflectie en reactie op de emotionele expressie van haar cliënten. Dit deed ze met haar eigen lichaamsbewegingen en stemgeluid. De revolutionaire bijdrage voor danstherapie van Chace was dit concept, waarin de therapeut zichzelf impliceert in een bewegingsrelatie of interactie met de cliënt in een vorm van het reflecteren van een diepe emotionele acceptatie en communicatie. Door de non-verbale en symbolische communicatie van de cliënt serieus te nemen en helpen uit te breiden, te verbreden en te verduidelijken demonstreert Chace het verlangen en haar bekwaamheid om de patiënt te ontmoeten, daar waar hij of zij om emotioneel gebied is. Dit doet ze om de patiënt te begrijpen en te accepteren op een echt niveau. In essentie zegt Chace haar cliënten in beweging, ik begrijp je, ik hoor je en het is oké (Levy, 2005).

Een bekende techniek die Chace veel gebruikte is het spiegelen, ook wel empathische reflectie genoemd. Chace had het vermogen om kinesthetisch en visueel te ervaren wat de cliënt ervaarde en wat de cliënt probeerde te communiceren. In essentie wilde Chace via haar eigen bewegingen spiegelen of reflecteren wat ze waarnam en ervaarde in de bewegingen en het lichaam van de cliënt. Levy (2005) beschrijft dat dit spiegelen voor een toeschouwer geïnterpreteerd kan worden als nadoen, maar het is meer dan dat. Nadoen is simpelweg de vorm van de beweging kopiëren, zonder de bedoeling van de beweging mee te nemen. Bij spiegelen wordt de bedoeling van de actie en beweging meegenomen. In het danstherapeutisch werken gebruikte Chace de techniek van het spiegelen van elkaars bewegingen om de communicatie tussen de cliënten onderling en tussen de therapeut en cliënt te bevorderen. Daarnaast wilde Chace het expressieve bewegingsrepertoire van de cliënt verduidelijken, verbreden en uitbreiden. In dit proces begon Chace daar waar de cliënt op dat moment was, het uitdrukken van het aanvankelijke contact met de cliënt door te spiegelen. Vervolgens breidt ze dit uit met een bepaald gebaar, om de nadruk of het doel van de beweging te verduidelijken. Hiermee hielp Chace in essentie de expressie, om te evolueren tot een meer compleet bewegingsbeeld, met de identificatie en verbintenis tot zijn of haar eigen persoonlijke expressie en communicatie.

Berrol (2006) gaat verder dat Chace het proces van empathische reflectie gebruikte om informatie over de patiënten bijeen te krijgen gedurende een groepsessie; hen te betrekken in contact, eerst met de therapeut, dan met elkaar en een gevoel van gelijkheid te ontwikkelen wat faciliterend werkt voor de communicatie en het delen van gevoelens'.

Twee basiselementen geïdentificeerd met de sessies van Chace waren de kring, een basisformatie om een betekenis van samenhang en gemeenschap te creëren in de groep en muziek om ritmische groepsactiviteit te stimuleren. Het spiegelen van elkaar terwijl zij dansten in ritmische synchroniteit veroorloofde een uitlaatklep voor persoonlijke expressie voor de cliënten en daarmee werd een kanaal geopend voor het opnieuw aansluiting vinden met een wereld vanwaar zij zich hadden teruggetrokken (Berrol, 2006, p. 309- 310).

Chace werkte zowel individueel als met groepen en gaf zowel kortdurige als langdurige therapie. De ziektebeelden van haar patiënten varieerden van schizofrenie en psychoses tot neurotische problematiek.

Het spiegelen wordt door Levy (2005) omschreven als de kunst om diepgaande emotionele acceptatie en communicatie te reflecteren door het observeren en spiegelen van non-verbaal gedrag.

Levy schrijft dat problemen verwerkt kunnen worden op een puur symbolisch niveau, waarbij interpretatie op verbaal niveau volgens Chace niet altijd noodzakelijk is.

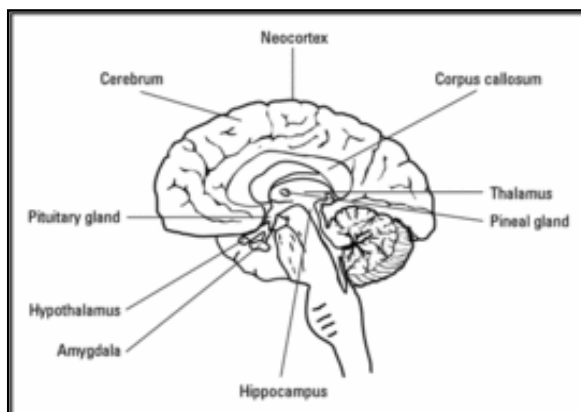
Het concept van Chace is door Siegel (1980) opgevat als het tegemoetkomen van het individu op zijn of haar ontwikkelingsniveau en daarbij behorende bereidheid tot interactie en communicatie. De psychoanalytische therapeut – cliënt relatie komt hieruit tot ontwikkeling, waarbij Siegel ervan uitgaat dat de verdedigingsmechanismen, die in de lichaamsacties tot uitdrukking worden gebracht, op zullen lossen als de ego-sterkte genoeg wordt aangemoedigd en er een succesvol therapeut-client contact tot stand is gebracht (Levy, 2005).

4.2 Spiegelneuronen

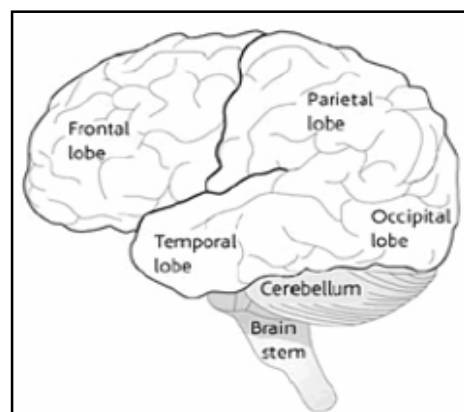
Spiegelen is momenteel onderwerp in onderzoeken de neurowetenschappen. Uit studies blijkt dat bij de getuige van een gedrag of emotie bij een ander, dezelfde reeks neuronen worden geactiveerd in de hersenen als bij de actieve persoon (Berrol, 2006, p. 302).

Spiegelneuronen en de neurobiologische basis

Afbeeldingen van het menselijk brein laten verscheidene structurele afdelingen zien, zoals hemisferen, schors en kwabben. Neurale oriëntatiepunten helpen om specifieke regionen van het brein, zoals randen, groeven of depressies tussen de randen en groeven, te differentiëren en te identificeren (Berrol, 2006, p.303). Ik zal hier geen gehele beschrijving geven van de hersenen, maar beperk me tot dat deel van de hersenen waar de spiegelneuronen plaats vinden.

Figuur 1: situering van de neocortex

Figuur 2: kwabben van de neocortex

De spiegelneuronen zijn gelegen in de frontale kwab van de neocortex (zie figuur 1). Zoals de naam al vermeld, bevindt de frontale kwab zich vooraan de drie andere kwabben in de hersenen. Het bevindt zich namelijk voor de occipitale kwab, de wandkwab en de temporale kwab (zie figuur 2). Beschouwd als het denkend deel van de hersenen, wordt de frontale kwab geassocieerd met cognitie, in het bijzonder het meest naar voren gelegen gedeelte, namelijk de prefrontale schors. Deze schors houdt het oordeel, planning, abstract denken, probleemoplossend vermogen, initiatief en ook persoonlijkheid en gedrag in.

Het achterste gedeelte van de frontale kwab, de premotorische en motorische cortex, krijgen te maken met gecoördineerde bewegingsacties en spraakarticulatie. De prefrontale motorische zones van de cerebrale cortex zijn verantwoordelijk voor het omzetten van inkomende zintuiglijke informatie in motorische instructies of acties. Zo wordt ook beweerd dat dit gebied andere complexe gedragingen bemiddelt, waaronder imitatie of bewustzijn van acties die worden uitgevoerd door anderen, genaamd 'associatief motorisch leren'. Met andere woorden: in de pre- motorische cortex is een groep van neuronen gelegen, waarvan gezegd wordt dat zij actief betrokken zijn in het proces van simulatie. Hieruit is de naam spiegelneuronen voortgekomen. (Berrol, 2006, p. 304- 305).

Spiegelneuronen en empathie

Het onderliggende principe van het 'mirror matching' mechanisme is dat mensen biologisch voorzien zijn met dit type hersencellen. Onderzoekers informeren dat, terwijl sommige van deze neuronen onwillekeurig kunnen ontladen, andere neuronen voor activering ervaringsgebonden zijn. Zij vereisen sociale en fysieke herkenning en cognitief begrip. Verschillende auteurs (Gallese, 2005a, 2005b; Gallese & Goldman, 1998; Goldman, 2005; Schore, 1994; Stern, 1985/ 2000), koppelen spiegelneuronen recentelijk aan psycho- affectieve, sociale en cognitieve ontwikkeling, hechting, afstemming, empathie, sociale cognitie en moraliteit (geciteerd in Berrol, 2006, p. 305).

Een fundamenteel concept is dat het 'mirror matching' mechanisme geactiveerd wordt in relatie met een stimulus of stimuli buiten het zelf, in relatie met een ander (Berrol, 2006, p. 305). In het woordenboek wordt empathie gedefinieerd als 'emotionele en/of intellectuele identificatie met een ander; de gevoelens of ideeën van een ander plaatsvervangend ervaren' (Berrol, 2006, p. 308). Stern (1985/ 2000) meent dat de capaciteit voor plaatsvervangende, voorbijgaande identificatie met de ander hier impliciet is (geciteerd in Berrol, 2006, p. 308). Stern gaat uit van empathie als een belichaamde, affectieve afstemming die een bepaalde mate van cognitieve verwerking inhoudt. De activering van spiegelneuronen is afhankelijk van de empathische identificatie met een ander (Berrol, 2006, p. 208).

Intersubjectiviteit en empathie

Stern (1985/2000), concludeert dat de ontwikkeling van intersubjectiviteit wordt gevormd door een *"gemeenschappelijk kader van betekenis en communicatiemiddelen, zoals gebaren, houding of gezichtsuitdrukking. Het inter-persoonlijk gedrag is verhuisd, van zichtbare acties en reacties tot de interne subjectieve toestanden die ten grondslag liggen aan het openlijke gedrag"* (in Berrol, 2006). Dus, intersubjectiviteit, zoals hier beschreven, is de belichaming van empathische verwerking tussen het zelf en de ander, bij de getuige van een actie of een uitdrukking van het gevoel van een ander. Bovendien ziet Stern deze overdracht van betekenis aan een ander (het toeschrijven aan die persoon gevoelens, sensaties, emoties en gedachten) als een vorm van *'empathische projectie'*. Een concept dat van belang is voor dans en bewegingstherapeuten.

Het begrip van een aangeboren relatie tussen intersubjectiviteit en de opkomst van empathie is een gemeenschappelijk thema in de literatuur gehecht aan de vroege ontwikkeling. Schore (1994, 2005) ondersteunt vergelijkbare theoretische constructies in zijn publicaties over zelfregulering en de invloed bij zuigelingen. Wijzend op het belang van het begin van de vroege onderlinge dyadische spiegeling tussen verzorger en kind etiketteert hij deze vorm van visieaffectieve interactie *'primaire intersubjectiviteit'* (in Berrol, 2006).

Intersubjectiviteit en spiegelen in dans en bewegingstherapie

Interessant is dat Stern's uitleg van het proces van afstemming parallel is aan die van de therapeutische relatie in de dans en bewegingstherapie. Het belichaamt de *'kwaliteit van het gevoel van een gedeelde affect'*, niet noodzakelijkerwijs het nabootsten van het exacte gedrag en uitdrukking van de innerlijke toestand.

Vergelijkbaar met Laban's systeem van Effort/Shape, kan de aanpassing van het gedrag van de ander gerepresenteerd worden door kwalitatieve elementen van intensiteit, tijdsduur, ruimtelijke vorm, tempo en/ of ritmisch patroon. In dans- bewegingstherapie kan spiegelen zich openlijk manifesteren door een manier van bewegen, gezichtsexpressie en/ of stemgebruik (Stern, geciteerd in Berrol, 2006).

Onderliggend aan deze dynamische interacties is dat de neuronen van de 'mirror matching' netwerken binnen het centrale zenuwstelsel actief worden gelost. Theoretisch gezien worden vergelijkbare sets van neuronen van het centraal zenuwstelsel versterkt in de therapeut, wanneer deze in synchronisch is aan het bewegen of wanneer de therapeut een bewegende patiënt simpelweg observeert. In deze laatstgenoemde instantie is het netwerk van actief aanpassende spiegelneuronen, in feite inter-neuronale verbondenheid aan het produceren tussen de twee individuen.

Bovendien stellen verschillende onderzoekers (Gallese, 2003, 2005b; Gallese & Goldman, 1998; Goldman, 2005; Hurley, 2005; Rizzolatti & Arbib, 1998, in Berrol, 2006) dat, vanwege de transmodale aard van de spiegelneuronen, niet alleen de acties van anderen begrepen en belichaamd kunnen worden, maar ook hun intenties.

Tijdens haar werk in psychiatrische ziekenhuizen spiegelde Schoop, pionier in de dansbewegingstherapie, de bewegingen van haar cliënten. Zij geloofde dat dit proces haar mogelijk maakte om de cliënten hun gevoelens te belichamen, om hun wereld binnen te gaan in een staat van intersubjectieve communicatie.

Affectregulatie, morele ontwikkeling en empathie

De periode van 7 tot 15 maanden wordt als optimaal gezien voor het ontvangen van in het bijzonder affectieve prikkels in de gedeelten van de hersenen die volop in ontwikkeling zijn. Dit is de tijd waar in de hechting patronen worden gevormd. In deze tijd hebben de dyadische ervaringen tussen verzorger en de baby het sterkst gevolgen op de affectregulatie (Schorre, 1994; Stern, 1985/2000). Lewis, Amini, en Lannon (2000) geven aan dat vaak het enige emotionele leren dat men na de kindertijd nog ziet, de versterking is van bestaande '*fundamentals*' (in Berrol, 2006).

De eerste kinderjaren, bekeken door de lens van de ontwikkelings-, psychodynamische-, en sociale psychologie, legt een opkomend super ego de basis voor morele ontwikkeling, als een wezenlijk bestanddeel van empathie (Piaget & Inhelder, 1969; Schorre, 1994; Stewart, 2001, geciteerd in Berrol, 2006). Op basis van de theoretische constructies in de hersenen zijn morele en emotionele ontwikkeling verbonden met de sociale cognitie. Bovendien zijn mensen gekarakteriseerd met aangeboren programmering om een gedeelde perceptie/waarneming te ontwikkelen, zodat zij de beleving van een ander kunnen afleiden of begrijpen (Berrol, 2006).

4.3 Spiegelen en ontwikkeling

Het is duidelijk dat spiegelen veel ingezet wordt in de danstherapie. Door enkele danstherapeuten wordt de inzet van spiegelen beschreven, waarbij zij zich richten op het spiegelen in relatie met de ontwikkeling van de mens. Vooral danstherapeuten die met kinderen werken spreken hierover. Hier geef ik een weergave van een aantal danstherapeuten die in het werk met spiegelen, aangeven hoe zij dit zien in relatie met de ontwikkeling van een cliënt.

In het project 'ways of seeing' van Tortora begint de behandeling altijd met dezelfde focus, los van de diagnose van het kind, namelijk de oprichting van een sociaal emotionele relatie. In het project is de relatie de basis. De relatie wordt in dit project gezien als een sterkte primaire band, ondersteunend in alle ontwikkelingsniveaus (Levy, 2005). Levy beschrijft het volgende over het werk van Cathcart. Door haar lichaamsbewegingen te gebruiken als een structuur ondersteunt, spiegelt, absorbeert en neemt de bewegingstherapeut anderszins deel aan de betekenisvolle beweging die wordt uitgedrukt door het kind. Hiermee wordt de bewegingstherapeut een katalysator genoemd voor de verandering. Cathcart gebruikt spiegelen, net als Tortora, als een van de centrale elementen in haar werk. Therapeutisch spiegelen sluit volgens haar vaak aan bij de bewegingsinteracties die gevonden worden in de vroege stadia van gehechtheid met de liefdevolle zorgdrager. Volgens haar heroverweegt de danstherapeut op cruciale momenten in de behandeling van een kind deze vroege spiegelervaringen om vertrouwen te herstellen wanneer het vertrouwen wordt bedreigd. Cathcart zegt dat het deze spiegeling is die het gevoel van eenzaamheid verminderd en de persoon het gevoel geeft van zelf en ander (Levy, 2005). De interventies van Tortora en Cathcart zijn ondersteund door het theoretisch werk over de non-verbale interacties tussen moeder en baby door Stern (1985) en Beebe et al (2000) (geciteerd in Levy, 2005). Levy beschrijft dat dit werk was gefocust op het observeren van de non-verbale interacties tussen moeder en baby om te analyseren hoe dit contact bijdraagt aan de baby's eerdere bindingservaringen en hoe dit bovendien het gevoel van gehechtheid beïnvloedt. Levy (2005) beschrijft dat door Avstreih en ook door Leventhal het vermogen van danstherapeuten om hun bewegingskwaliteiten aan te passen, aan te sluiten of te spiegelen van de cliënten wordt opgemerkt. Leventhal stelt in 1999 dat dit spiegelen de cliënten in staat stelt te herstellen, door vroegere ontwikkelingservaringen door te werken.

In 1967 vergeleek Dratmann het gebruik van spiegelen in de oprichting van een therapeutische relatie met het hebben van een vervangende moeder. Avstreich beschrijft in een casus over 'Marcia' dat ze gelooft dat Marcia de primaire educatieve ervaring van een moeder-kind relatie heeft gemist. Avstreich besloot met haar mee te bewegen en koos ervoor haar eigen lichaam als een spiegel te laten dienen. Dit deed ze met het idee Marcia haar eigen lichaamsdelen en een gevoel van beheersing hierover te laten herontdekken (Levy, 2005).

Levy beschrijft dat Avstreich de concepten 'Holding environment', Primary Illusion' en 'Good-enough mother' vanuit de theorie van Winnicott (1958) gebruikt. Volgens Avstreich wordt door de moeder's empathische, niet opdringerige houding, of juist het ontbreken daarvan bij het kind een gevoel van eigenwaarde of een gevoel van leegte ontwikkeld. Als de moeder empathisch afgestemd is op de behoeften van haar kind, zal het kind komen tot het geloof dat hij kan creëren wat hij nodig heeft. Dit geloof wordt door Winnicott de 'primary illusion', de primaire illusie genoemd, de illusie van de zelfvoorziening. Deze illusie voorziet een gevoel van veiligheid en is belangrijk voor de latere ontwikkeling van het kind om lief te hebben en te zorgen voor anderen.

De 'good-enough mother', weerspiegelt in de opvoeding naar het kind de gevoelens of zichzelf. Avstreich zegt dat wanneer de moeder niet in staat is de affectieve toestanden van het kind nauwkeurig weer te geven, het kind niet in staat zal zijn om een betrouwbaar gevoel van eigenwaarde te ontwikkelen. Wanneer het gevoel van eigenwaarde geblokkeerd is door een non-responsieve, non-empathische moederfiguur, kan de danstherapeut helpende missende aspecten van de vroegere kinderlijke ontwikkelingservaringen helpen te reconstrueren en vanuit hier te re-integreren in het lichaamsbeeld van het kind.

5 De danstherapeutische techniek spiegelen in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg

In dit hoofdstuk wordt weergegeven hoe de danstherapeutische techniek spiegelen in de Justitiële Jeugd Inrichting en de Gesloten Jeugdzorg er in de praktijk uit ziet. Deze weergave komt voort uit de data-analyse van de interviews en de video-opname. In 5.1 zijn de interviews weergegeven, waarna in 5.2 de video-opname is uitgewerkt.

5.1 Interviews

In de weergave van de interviews hieronder ziet u respondent 1 en respondent 2 regelmatig terugkomen. Dit zijn de respondenten zoals in paragraaf 2.3.1 zijn omschreven. Beide zijn ze dans en bewegingstherapeuten werkzaam als PMTsters in de Justitiële Jeugd Inrichting of Gesloten Jeugdzorg.

Spiegelen in de praktijk

Respondent 2 omschrijft spiegelen als volgt: *‘Voor mij is spiegelen met name in beweging en non-verbaal teruggeven, spiegelen, wat de cliënt doet. Dit hoeft niet perse de letterlijke beweging van de cliënt te zijn, maar dat kan ook een deel van de beweging zijn’*. Daarbij geeft de respondent als voorbeeld dat ze het tempo waarop de cliënt beweegt spiegelt, of bijvoorbeeld alleen de multi-focus. Wanneer ze spiegelt vanuit de Laban bewegingsanalyse, spiegelt ze op één gebied daarvan. Daarnaast spiegelt ze vooral de lichaamstaal en houding van de cliënt.

Respondent 1 geeft ook aan dat niet altijd de exacte beweging van de cliënt gespiegeld wordt. Zij geeft daarbij een voorbeeld van een cliënt die heel chaotisch beweegt. Daarin zou ze dan de energie van de beweging, of de richting van de beweging meenemen. Daarnaast geeft de respondent aan, spiegelen niet zoveel in dans te zetten, omdat ze niet altijd met dans werkt. Zij zet spiegelen meer in op het bewegingsgedrag van de jongere en binnen sport en spel.

In de praktijk blijkt spiegelen voor de respondenten niet altijd duidelijk te zijn. Tijdens de interviews vroegen zij zich soms af of het wel spiegelen was wat ze in de praktijksituatie hebben ingezet. Spiegelen blijkt dus niet een heel duidelijk begrip te zijn in de praktijk.

Wanneer respondent 1 het bewegingsgedrag van de jongere spiegelt, neemt ze daar soms ook de spraak van de jongere in mee. Bijvoorbeeld bij een meisje dat op fluisterende toon sprak, begon de therapeut ook op fluisterende toon te praten. Respondent 2 geeft aan dat als ze de spraak spiegelt, ze de spraak als een beweging pakt. Ze zal dan bijvoorbeeld de manier van praten spiegelen, bijvoorbeeld het tempo en het ritme, maar inhoudelijk denkt ze de spraak niet te spiegelen.

Spiegelen blijkt in de praktijk vaak onbewust te worden ingezet. Respondent 1 zet spiegelen vaak in zonder dat ze het zelf doorheeft. Dit heeft ze bijvoorbeeld gemerkt wanneer een cliënt teruggaf dat ze het niet prettig vond dat de therapeut haar spiegelde. Hierdoor kwam de therapeut erachter dat ze inderdaad aan het spiegelen was. Respondent 2 geeft aan spiegelen soms op intuïtie in te zetten. Zij geeft een voorbeeld waarbij ze van een medetherapeut terug kreeg dat ze de cliënt spiegelde, wat ze zelf nog niet door had. De respondenten komen er dus achter dat ze spiegelen onbewust inzetten, op het moment dat een ander hen dit terug geeft. Naast dat spiegelen vaak onbewust ingezet wordt, zetten beide respondenten spiegelen ook vaak wel bewust in.

Wat de therapeut in beweging spiegelt is erg afhankelijk van de cliënt en de situatie. Overkoepelend zijn de volgende categorieën te onderscheiden waarop de respondenten spiegelen: mimiek, beweging (bewegingsgedrag), houding, intentie van de beweging of van de emotie en sfeer. Wanneer de beweging gespiegeld wordt, wordt hiervan vaak een deel gespiegeld. Vaak wordt van de beweging de energie, het ruimtegebruik, het tempo en ritme of een van de effortkwaliteiten van Laban gespiegeld.

De manier waarop de respondenten spiegelen, is volgens de respondenten afhankelijk van verschillende factoren. Respondent 2 zegt: *'Ik denk dat, dát je spiegelt niet cliënt afhankelijk is, maar hoeveel en hoe bewust ik het inzet wel'*. Ze zegt dat ze spiegelen bij de een veel bewuster en subtieler inzet dan bij de ander. Ze geeft daarbij een voorbeeld van een 'broos' en verlegen meisje. Bij dit meisje is de respondent zich heel bewust van haar eigen gedrag en is ze zich hierin ook erg bewust van het spiegelen. De respondent is er heel bewust van dat ze niet te veel spiegelt, omdat dat voor het meisje teveel kan zijn. Daartegenover geeft respondent 2 aan dat ze een jongere met ADHD juist heel groot spiegelt, omdat hij het anders niet op pikt. Respondent 1 zegt dat de manier waarop ze spiegelen inzet naast de jongere zelf en wat hij laat zien, ook afhankelijk is van de vraag en de doelstelling van de jongere.

Wat doet de therapeut met spiegelen

Beide respondenten zetten de techniek spiegelen in om aan te sluiten bij en **af te stemmen** op de cliënt. Respondent 1 geeft aan dat het spiegelen al begint bij de eerste kennismaking. Op dat moment gebruikt ze spiegelen om af te stemmen en aan te sluiten bij wat er bij de jongere past. Ook later in de behandeling blijft ze spiegelen inzetten om af te stemmen. Respondent 2 geeft ook aan dat ze in het begin van de behandeling spiegelen gebruikt om te kijken waar de jongere ergens zit, om daarbij aan te sluiten. Zij gebruikt spiegelen ook om af te stemmen en aan te sluiten bij de cliënt op een moment dat het vastloopt, en dan komt er wel weer wat.

Door spiegelen in te zetten kan de therapeut in 2 verschillende vormen informatie krijgen. Namelijk, informatie over wat de cliënt ervaart en informatie over hoe een jongere op bewegingen reageert en wat hij/zij oppakt. Hieronder zal ik de verschillende manieren toelichten vanuit de interviews. Respondent 1 vertelt over een jongere die binnen een spel ging rollen over de grond, waarbij de therapeut eerst niet goed begreep waarom de jongere dat deed. De therapeut spiegelde dit gedrag en ervaarde toen dat dit bewegingsgedrag heel vrij voelde. Daarmee kreeg ze informatie wat de cliënt in de beweging ervaarde. Respondent 2 geeft aan dat ze spiegelen veel gebruikt om erachter te komen wat er bij de jongere gebeurt of waar de jongere zit in zijn gedachten, gevoel, gedrag en in lichaamsgebruik, vooral in spanning en ontspanning. Respondent 1 zet wel eens oefeningen in met spiegelen waarbij de rollen worden afgewisseld, om de beurt doet ieder een beweging voor. Daarbij kijkt de therapeut hoe de jongeren op haar bewegingen reageren en of zij hier iets van overnemen in de eigen beweging. Hierbij kijkt ze eigenlijk of de cliënt ook iets van de therapeut spiegelt. Deze informatie, die de respondenten met spiegelen hebben verkregen, nemen ze mee in het vervolg van de behandeling. Respondent 2 beschrijft dat ze deze informatie gebruikt als ingang om te weten hoe ze verder kan gaan.

Spiegelen wordt door beide respondenten ingezet om de jongeren te **bevestigen**. Respondent 1 geeft aan dat ze de jongere soms spiegelt om terug te geven, *'ik zie wat je doet'*. Daarnaast laat ze met spiegelen ook merken, *'het is oké wat je doet'*. Respondent 2 geeft ook aan te bevestigen door spiegelen en met spiegelen aan te geven dat het oké is wat de jongere laat zien. Dit is volgens respondent 2 *'een soort oordeelloosheid waarin je de ander bevestigt'*.

Spiegelen wordt ingezet om de cliënt te **activeren, stimuleren of uit te dagen**. Respondent 1 geeft een voorbeeld waarin ze door spiegelen de jongere activeert. In deze situatie werd van de cliënt gevraagd steeds op een verschillende manier naar de overkant te gaan. Hierin spiegelde de therapeut haar, vooral de effortkwaliteiten van de beweging. Doordat de therapeut meedeed met haar bewegingen, kwam er steeds meer vanuit de jongere zelf. Terwijl als de therapeut dit niet zou hebben gespiegeld, zou de jongere volgens de therapeut weer terugzakken naar haar eigen energie en niets nieuws laten zien. Respondent 1 geeft aan dit uitdagen van de jongere door spiegelen vooral te doen in de behandel fase van de therapie en nog niet echt in de kennismakingsfase. Respondent 2 geeft een voorbeeld van een jongen waarmee ze met acrobatiek werkte. In een sessie waarin ze de jongen spiegelde merkte ze dat ze de jongen bevestigde in wat hij deed en hem vervolgens stimuleerde om een stapje verder te gaan. Het spiegelen was in deze situatie motiverend en stimulerend, afgestemd op het bewegingsrepertoire van de jongen.

Met spiegelen kan een jongere geconfronteerd worden. Respondent 1 geeft aan spiegelen in de kennismakingsperiode niet als confrontatie in te zetten, dit doet ze pas later in de behandelfase. Zij denkt dat een confrontatie positief kan uitwerken met spiegelen, maar het kan volgens haar ook soms beangstigend zijn voor de jongeren. Respondent 2 zegt dat het voor haar een bewuste actie is om spiegelen in te zetten als confrontatie. Zij ziet dit **confronteren** terug in een moment waarin de therapeut en cliënt in een oefening wisselen van rol en de therapeut hierin het gedrag van de cliënt laat zien. De cliënt zag toen in het gedrag van de therapeut haar eigen bewegingsgedrag terug, wat confronterend voor haar was.

Respondent 1 geeft aan spiegelen in de kennismakingsperiode van de behandeling in te zetten om **contact** te bevorderen en op te bouwen. Respondent 2 zegt bewust te zijn van dat ze met spiegelen al snel een soort samen-sfeer creëert. Daarnaast geeft ze vaak aan dat het contact intensiever en beter wordt. Zij spiegelt ook veel in het begin van de behandeling voor contactopbouw. Door de behandeling heen zet ze spiegelen wat minder in, omdat het contact dan al aanwezig is en spiegelen daarvoor minder nodig is. Aan het eind van de behandeling spiegelt zij juist weer meer, om nog in een samen-positie te benadrukken wat er is gebeurd en om samen af te sluiten. Wanneer een jongere niet toe is aan contact, denkt respondent 2 dat spiegelen geen zin heeft. De jongere zal namelijk middels het spiegelen voelen dat je contact wilt met hem. De respondent kan zich voorstellen dat een jongere zich dan afsluit en het spiegelen zal negeren.

In het werken met de jongeren hebben de respondenten te maken met weerstand en irritaties van de jongeren. Respondent 1 zegt soms juist gebruik te maken van de irritatie van de jongeren met spiegelen. Zij geeft een voorbeeld van een jongere die zich eraan irriteert wanneer de therapeut haar spiegelt. Door juist dan de jongere te spiegelen wordt de jongere uitgedaagd iets anders te gaan doen. Zij geeft ook aan soms de weerstand van een jongere te doorbreken door juist deze weerstand te spiegelen. De jongere ziet dan bij de therapeut hoe 'belachelijk' dit gedrag is, en ziet dat vervolgens ook van zichzelf in. Respondent 1 omschrijft dat er verschillende vormen zijn van weerstand. Wanneer zij een jongere in therapie heeft met weerstand omdat de jongere je niet vertrouwt, kun je volgens haar spiegelen goed inzetten, om te laten zien dat je iets samen kunt doen. Wanneer de weerstand komt omdat de jongere niet wil leren, vindt zij dat het inzetten van spiegelen heel persoonsafhankelijk is.

Effecten van spiegelen bij de cliënt

Wanneer een jongere gespiegeld wordt in beweging, is vaak te zien dat de bewegingen die gespiegeld worden, extra worden **versterkt** door de jongere. Respondent 2 geeft een voorbeeld waarin bewegingsgedrag versterkt wordt. In dit voorbeeld wordt een jongere gespiegeld die heel chaotische en druk bewegingsgedrag laat zien. Doordat de jongere gespiegeld wordt, voelt hij zich hierin waarschijnlijk bevestigd en zijn drukke en chaotische bewegingen worden nog **groter** en sterker. Uit dit voorbeeld blijkt dat bewegingen sterker kunnen worden wanneer de therapeut ze spiegelt. Hieruit blijkt ook dat wanneer een jongere bewegingsgedrag laat zien wat minder adequaat is, dit ook juist versterkt kan worden wanneer het gespiegeld wordt.

Als reactie op spiegelen is regelmatig te zien dat de jongere meer ruimte inneemt of ruimte ervaart. Respondent 1 geeft een voorbeeld van een jongere die eerst vooral op 1 plek in de ruimte beweegt. De therapeut spiegelt haar bewegingen, waarna de jongere meer in beweging kwam en steeds meer ging verplaatsen door de ruimte. Een ander voorbeeld waarin een jongere meer ruimte inneemt is van een jongere die als reactie op spiegelen van een ineengedoken lichaamshouding zich meer opricht. Daarnaast geven de cliënten soms terug dat ze het prettig vinden gezien te worden en dat ze bevestiging en grip ervaren.

Uit de voorbeelden en casussen die de respondenten geven is te zien dat de jongeren door het spiegelen komen tot **exploratie** en het uitproberen van nieuwe bewegingen en mogelijkheden. Respondent 1 geeft een voorbeeld waarin een jongere zijn eigen gedrag terug ziet bij de therapeut en juist daarom andere bewegingen gaat doen. Daarnaast geeft ze een voorbeeld van een jongere die als reactie op het spiegelen steeds actiever wordt en nieuwe mogelijkheden uitprobeert.

Beide respondenten geven aan dat de jongeren zich **bewust** kunnen worden van het eigen gedrag doordat het gespiegeld wordt door de therapeut. Respondent 1 zegt dat een jongere door het spiegelen kan voelen van *'ohhh, dit voelt helemaal niet prettig, ohh zo doe ik dat'*. Daarnaast geeft de therapeut een voorbeeld waarin de jongere zicht krijgt op wat het eigen gedrag overbrengt op anderen. Wanneer de jongere het gespiegelde gedrag bij de therapeut ziet, ziet hij dat dit gedrag overkomt alsof je geen zin hebt. Doordat hij het bij de therapeut ziet, wordt hij zich meer bewust van zijn eigen gedrag. Respondent 2 geeft een voorbeeld waarin de jongere het als een 'eye-opener' ervaart wanneer de therapeut het gedrag spiegelt. Jongeren herkennen door middel van spiegelen hun eigen gedrag bij de therapeut en worden zich er op deze manier bewust van.

Uit de interviews met de respondenten blijkt dat jongeren spiegelen ook soms als onprettig ervaren. De respondenten hebben allebei situaties meegemaakt dat de jongere verbaal teruggeeft dat hij of zij het spiegelen niet prettig vindt. Respondent 1 geeft een voorbeeld van een situatie waarin een meisje de therapeut vraagt: *'wil je dat niet doen, ik vind dat heel vervelend'*. Respondent 2 geeft een voorbeeld waarin de jongere vraag te stoppen met spiegelen en vraagt of de therapeut op haar handen wil gaan zitten, zodat ze echt niet meer kan spiegelen. Deze jongere voelt zich gekleineerd wanneer hij gespiegeld wordt. Respondent 2 zegt dat spiegelen door een jongere ervaren kan worden als *'na-apen'*.

Volgens respondent 2 is er een verschil in de ervaring van de jongere of het spiegelen bewust of onbewust is voor hem of haar. Wanneer het spiegelen voor de jongere bewust is, ziet ze meer spanning in het lichaam dan wanneer het spiegelen niet bewust is voor de jongeren. Wanneer het spiegelen bewust is, merkt ze ook dat de jongeren meer in het hoofd is en wil weten waarom de therapeut dit doet. Wanneer het onbewust is voor de jongere, ziet de therapeut juist meer ontspanning.

Uit de interviews blijkt daarnaast ook dat jongeren soms totaal geen reactie geven op spiegelen. Het kan zijn dat de jongere het spiegelen niet waarneemt. Daarnaast geeft respondent 1 een voorbeeld waarin de jongere het spiegelen wel waarneemt, maar hier geen reactie op geeft. Tegelijkertijd levert het deze jongere vanbinnen een enorme spanning op. Er is dus niet altijd een duidelijke reactie te zien van wat er werkelijk gebeurt bij de jongere.

5.2 Video-opname

Op de opname is een groepssessie van 3 cliënten in de forensische psychiatrie te zien. De groep begint met een begin-gesprekje waarin iedere cliënt even de tijd krijgt om over zichzelf te vertellen. Vervolgens wordt gestart met de opwarming. Na de opwarming worden oefeningen gedaan rondom emoties. In de groep waren duidelijk de emoties vrolijkheid en treurigheid aanwezig. De therapeut vroeg iedere cliënt bij beide emoties een houding of een beweging te geven, waarin zij de emotie uitdrukken. Deze houdingen en bewegingen zijn met de gehele groep samen gespiegeld. Hierna volgen 2 oefeningen waarin de cliënten deze houdingen en bewegingen kunnen doen op muziek. Tijdens de gehele sessie spiegelt de therapeut de cliënten. Dat is al te zien in het begin-gesprekje, in de opwarming en dat blijft de therapeut doen tijdens de oefeningen rondom de emoties. De therapeut spiegelt soms de bewegingen van de cliënten direct op het moment, maar daarnaast blijft ze de houdingen en bewegingen steeds opnieuw doen die de cliënten voor hebben gedaan wanneer hen gevraagd is de emotie uit te drukken in een houding of beweging. Deze laatste vorm noem ik ook spiegelen, omdat de therapeut een specifieke houding of beweging van de cliënt overneemt in de eigen beweging. Ook al wordt deze beweging niet op het directe moment teruggegeven.

De opname heb ik in eerste instantie een keer bekeken samen met de therapeut om aanvullende informatie en toelichting bij onduidelijke momenten te verkrijgen. Vervolgens heb ik de opname zelf nog een keer bekeken voor een totaalbeeld. Uit de opname heb ik vervolgens momenten gekozen die ik belangrijk vond voor het onderzoek. Dit zijn momenten waarbij de cliënten duidelijke reacties lieten zien op spiegelen.

In de analyse ben ik uitgegaan van wat de cliënten laten zien aan reactie. De rol van de therapeut en de methodische inzet van spiegelen heb ik in de analyse minder meegenomen als uitgangspunt, omdat deze namelijk in de interviews al sterk naar voren zijn gekomen. De rol van de therapeut is echter niet weg te denken. Wanneer spiegelen wordt ingezet, betreft dit altijd interactie.

Voor de duidelijkheid in de beschrijving geef ik de cliënten uit de opname een letter. In de opname waren 3 cliënten te zien, cliënt A, cliënt B en cliënt C.

Wat laat de cliënt zien in relatie tot spiegelen

Met betrekking tot spiegelen wordt vaak beschreven en gesteld dat de therapeut zich door middel van spiegelen **afstemt** op de cliënt. In de opname is duidelijk te zien dat, naast het gegeven dat de therapeut zich afstemt op de cliënt, de cliënt ook afstemming zoekt met de therapeut. Dit is bijvoorbeeld te zien wanneer cliënt A exact dezelfde houding overneemt van de therapeut. Later in de oefening spiegelt ze opnieuw exact en direct op het moment de bewegingen en houdingen van de therapeut. Hierin stemt zij zich helemaal af op de therapeut. Cliënt C zoekt afstemming door zich meer naar voor te richten, richting de therapeut. Wanneer de therapeut van staand bewegen gaat zitten, gaat cliënt B ook zitten. Hierin is te zien dat zij in de laag in ruimte afstemt op de therapeut. Hieruit wil ik concluderen dat het voor de cliënt zeker belangrijk is om afstemming met de therapeut te ervaren.

Vanuit het afstemmen van de therapeut naar de cliënten en ook het afstemmen van de cliënten naar de therapeut ontstaat een duidelijk **contact**. Hoewel de cliënten weinig contact met elkaar aangaan is er binnen de groep wel een samen-gevoel zichtbaar, er is een betrokkenheid met elkaar. Dit groepscontact en het contact tussen de therapeut en de cliënten blijft in de gehele sessie centraal aanwezig. Dit lijkt een voorwaarde te zijn voor alle andere ervaringen en gebeurtenissen in de sessie.

In de opname is te zien dat de bewegingen van de cliënten worden **versterkt** wanneer de therapeut de beweging spiegelt. Hieronder zal ik enkele voorbeelden en situaties weergeven waarin de cliënten als reactie op spiegelen de beweging versterken.

Cliënt A versterkt haar houding en bewegingen in het begin-gesprekje. De cliënt zit rechtop gericht, deze houding neemt de therapeut over. Op dat moment richt de cliënt zich nog meer omhoog. Daarbij gaat de cliënt opgewonden klappen met haar handen en begint opgewonden te vertellen. Wanneer de cliënt uitgepraat is, rusten haar armen op haar buik. De therapeut vertelt me bij het bekijken van de opname dat deze cliënt het in groepen meestal lastig vindt om rustig te blijven. Ze verstoort vaak de groep. In deze situatie kan ze op het moment dat de therapeut zich op haar richt, haar energie kwijt. Wanneer de therapeut zich op een ander richt, houdt de cliënt zich rustig. De therapeut geeft in de toelichting aan dat ze het idee heeft dat de cliënt even echt aandacht nodig heeft en dit ook moet voelen, waardoor ze daarna rust kan ervaren. Door het spiegelen lijkt het of de cliënt zich even echt gezien voelt, waarna ze zich rustig kan houden. Wanneer de therapeut bewegingen van deze cliënt spiegelt en houdingen van de cliënt aanneemt zie je de cliënt even helemaal opleven en helemaal opgaan in de bewegingen die ze dan meedoet.

Een voorbeeld waarin cliënt B haar bewegingen versterkt is op een moment dat zij al staand aan het bewegen is terwijl de andere groepsleden nog zitten. Ze beweegt klein en op één plek in de ruimte. Op het moment dat de therapeut gaat staan, is er kort een stop in de beweging te zien, waarna ze actief de snelle bewegingen van de therapeut volgt. Het lijkt hierbij dat de cliënt zich gezien en geaccepteerd voelt in het staand bewegen doordat de therapeut ook staand komt bewegen. De cliënt kijkt hier even van op, maar volgt snel waarbij de bewegingen nog groter en actiever worden. Vervolgens komt er meer energie in de bewegingen die cliënt B maakt. Cliënt B lijkt er gevoelig voor te zijn of de therapeut in dezelfde laag in de ruimte beweegt als zij. Wanneer de therapeut de cliënt spiegelt door in dezelfde laag bewegen, zie ik de bewegingen van de cliënt sterker, energiever en groter worden. Op dat moment lijken de bewegingen die de cliënt doet, meer vanuit haar zelf te komen.

Cliënt C beweegt in de eerste oefening staand en wiegt daarbij heen en weer van het ene been op het andere heen. Wanneer de therapeut met haar mee gaat bewegen en grotere bewegingen maakt met haar armen en benen, gaat de cliënt groot en actief met haar benen stappen naar voor maken.

Naast dat bewegingen van de cliënten versterkt worden wanneer ze gespiegeld worden, is de opname te zien dat de cliënten **nieuw gedrag** of meer eigen bewegingsgedrag tonen als gevolg op spiegelen. Binnen de onderstaande omschrijvingen komen de cliënten steeds bij nieuw of meer eigen bewegingen die ze eerder in de sessie niet zo lieten zien.

Cliënt A lijkt binnen de eerste oefening, op een moment dat de therapeut enkele keren de beweging die de cliënt eerder heeft gedaan spiegelt, steeds meer in haar element. Op een bepaald moment bewegen haar armen en benen vol enthousiasme en energie mee waarbij haar hele mimiek in haar gezicht veranderd naar een lach met veel energie.

Een moment in de opname spiegelt de therapeut een deel van de bewegingen van cliënt B en gaat daarbij groter door de ruimte bewegen. Vervolgens komt de cliënt met haar bewegingen iets meer de ruimte in en komt van haar vaste plekje af. Op een moment in de eerste oefening spiegelt de therapeut houdingen en bewegingen die de cliënt eerder in de sessie heeft gedaan. De cliënt volgt dit door met haar hele lichaam mee te gaan in de beweging. Vervolgens lijken de bewegingen die de cliënt doet meer ontspannen en steeds meer uit haarzelf te komen en ze houdt de bewegingen langer vol.

Wanneer cliënt C een beweging ziet bij de therapeut die haar aanspreekt (een beweging die de therapeut van haar spiegelt) gaat de cliënt vervolgens groot door de ruimte met deze beweging heen en weer bewegen. Later in de oefening maakt ze de bewegingen die ze in eerste instantie van de therapeut volgt steeds meer eigen.

Opvallendheden in de opname

In het begin-gesprekje is het volgende opvallend in de houding van de therapeut.

In het gesprek met de gehele groep, wanneer ze iets samenvat of vertelt, neemt ze een neutrale houding aan. Haar beide voeten staan voor haar op de grond, ze zit rechtop op de stoel. Daarbij kijkt ze iedere cliënt even aan en ondersteunt ze met haar handen haar woorden. Als ze zich dan toch even op 1 cliënt richt, verandert ze daarbij haar houding, hierin spiegelt ze de cliënt waar ze zich op richt.

Tijdens de eerste oefening in beweging is duidelijk te zien wanneer er echt contact is tussen de therapeut en een cliënt. Dit zie je in het contact met elkaar, maar ook in de beweging van de cliënt. Het is in deze oefening opvallend dat de cliënten de therapeut veel volgen. De therapeut maakt tijdens deze oefening bewegingen die de cliënten vooraf hebben gekozen. Extra opvallend zijn de momenten waarop de cliënten meedoen met de bewegingen en stoppen. Hierin is het namelijk heel duidelijk te zien of de therapeut deze cliënt spiegelt of niet. Wanneer de cliënt gespiegeld wordt of door middel van spiegelen met de therapeut in contact is gekomen worden de bewegingen van de cliënt actiever. Wanneer de therapeut zich op een andere cliënt richt, stoppen de cliënten waar de therapeut zich niet op richt direct met de actieve bewegingen.

Wat in de 2^e oefening heel duidelijk te zien is, is dat de bewegingen die de cliënten van de therapeut volgen, eigenlijk uit de cliënten zelf komen. De therapeut ziet een kleine beweging of een aanzet van een beweging bij de cliënt. Deze beweging neemt de therapeut over en vergroot deze of maakt de beweging duidelijker. Deze grote of duidelijkere bewegingen neemt de cliënt vervolgens weer over. Het lijkt hierdoor of de cliënt een nieuwe beweging van de therapeut overneemt, maar het zijn de bewegingen die de cliënt zelf al liet zien.

6 Resultaten

In dit hoofdstuk zal ik de resultaten weergeven die ik door middel van de selectieve codering heb verkregen. Ik ben door de data-analyse gekomen tot enkele kernelementen. Eerst vind u in 6.1 een omschrijving van de kernelementen, zoals deze uit de data naar boven zijn gekomen. Vervolgens zijn de kernelementen in een schema weergegeven in 6.2, waarin deze met elkaar in verband worden gebracht. Deze worden omschreven in de toelichting van het schema.

6.1 Kernelementen

Afstemmen

Uit zowel de interviews als de opname blijkt dat spiegelen veel ingezet wordt om af te stemmen op een ander. De respondenten geven aan, spiegelen te gebruiken om mee af te stemmen op de cliënt. Dit doen zij veel in de eerste fase van de behandeling, maar ook later in de therapiesessies blijft het terugkomen. Uit de opname is te zien dat ook de cliënt spiegelt om afstemming te ervaren met de therapeut. Hieruit blijkt dat de cliënt deze afstemming belangrijk vindt. Dat is te zien uit de volgende beschrijving van de opname. Cliënt A neemt exact dezelfde houding over van de therapeut. Vanuit de interviews en de opname kan ik afstemming omschrijven als aansluiten bij het niveau waarop de ander op dat moment is. Dit wordt door middel van spiegelen gedaan door in beweging op een gelijk niveau te bewegen. Dit doet de therapeut door aan te sluiten en mee te gaan in dezelfde energie, tijdsgebruik en ruimtegebruik en daarnaast door in beweging aan te sluiten bij het gevoelsniveau van de cliënt. Afstemming door de therapeut op de cliënt is niet zichtbaar of hoorbaar in de reactie van de cliënt. Afstemming is wel degelijk voelbaar voor de cliënt, maar de cliënt zal zich er niet werkelijk bewust zijn dat er afstemming plaats vindt. Dit zal de cliënt eerder ervaren en laten merken in het contact met de therapeut.

Bevestigen

Spiegelen wordt, zo blijkt uit de interviews en de video-opname, ingezet om de cliënt te bevestigen in zijn gedrag. Vanuit de interviews en de opname omschrijf ik bevestigen als accepteren wat de ander doet, laten merken dat je ziet wat de ander doet en laten merken dat het oké is wat de ander doet. Dit wordt door middel van spiegelen gedaan, door de beweging die de cliënt doet over te nemen en terug te geven. Respondent 1 geeft aan dat ze de jongere soms spiegelt om terug te geven, *'ik zie wat je doet'* en laat daarnaast merken *'het is oké wat je doet'*. Een situatie die ze in de praktijk heeft meegemaakt is de volgende. Een onzeker en angstig meisje was bij de respondent in therapie. De respondent heeft dit meisje sessies achter elkaar, de gehele sessie gespiegeld, tot de kleinste beweging toe. Het meisje voelde zich door het spiegelen geaccepteerd en gezien en durfde steeds meer haar beweging te laten zien.

Verleiden

Uit de interviews en de video-opname blijkt dat de therapeuten spiegelen inzetten om de cliënten te activeren, stimuleren, motiveren en uit te lokken. Deze net iets van elkaar verschillende termen benoem ik samen onder de categorie verleiden. Dit verleiden doet de therapeut met spiegelen door de bewegingen of een deel van de bewegingen van de cliënt, in de eigen bewegingen net iets meer of iets minder te doen. Naast de beweging iets meer of minder te doen doet de therapeut soms binnen het spiegelen net een andere beweging dan de cliënt. Uit een voorbeeld van respondent 2 blijkt dat ze binnen een oefening met acrobatiek de jongere verleid om verder te gaan in het uitproberen. In een sessie waarin ze de jongen spiegelde merkte ze dat ze de jongen bevestigde in wat hij deed en hem vervolgens stimuleerde om een stapje verder te gaan. Het spiegelen was hierin motiverend en stimulerend, afgestemd op het bewegingsrepertoire van de jongen.

Confronteren

Uit de interviews blijkt dat de therapeuten met spiegelen soms cliënten confronteren. In de opname komt dit aspect niet naar voren. In de interviews is te zien dat confrontatie vooral plaatsvindt wanneer gebruik wordt gemaakt van 'rolomkering'. Hierin spiegelen de therapeuten bewegingsgedrag, dat een cliënt op een bepaalde situatie laat zien. Vaak blijkt dit minder adequaat gedrag van de cliënt te zijn dat de therapeut door middel van spiegelen de cliënt teruggeeft. Respondent 2 ziet confronteren terug in een moment waarin de therapeut en cliënt in een oefening wisselen van rol en de therapeut hierin het gedrag van de cliënt laat zien. De cliënt zag toen in het gedrag van de therapeut haar eigen bewegingsgedrag terug, wat confronterend voor haar was.

Contact

Binnen zowel de interviews als opname blijkt dat met spiegelen vaak contact wordt opgebouwd. Het gaat hier om het contact tussen cliënt en therapeut. Dit contact kan er op verschillende manieren uit zien. Dit contact hoeft, zo blijkt ook uit de interviews, niet perse oogcontact te zijn. Door de therapeuten wordt de samen-sfeer benadrukt. Het kan dan gaan om een gevoelsmatig contact, dat niet perse zichtbaar is voor buitenstaanders maar wel voelbaar voor degene zelf. Uit de interviews en de opname blijkt dat door middel van spiegelen contact kan worden aangegaan, kan worden versterkt en intensiever kan worden. Respondent 1 geeft aan spiegelen in de kennismakingsperiode van de behandeling in te zetten om contact te bevorderen en op te bouwen. In de opname is een duidelijk contact in de groep aanwezig, dat wordt duidelijk in de volgende beschrijving. Er ontstaat een duidelijk contact. Hoewel de cliënten weinig contact met elkaar aangaan is er binnen de groep wel een samen-gevoel zichtbaar, er is een betrokkenheid met elkaar.

Versterken & Vergroten

Uit de interviews en de video-opname is terug te zien dat de bewegingen van de cliënt, wanneer deze gespiegeld worden, kunnen worden versterkt of vergroot. Daarbij nemen de cliënten meer ruimte in met de bewegingen of in het lichaam, door bijvoorbeeld de ruimte in te gaan of een meer opgerichte houding aan te nemen. In de video-opname is heel duidelijk te zien dat bewegingen vergroten en versterken. Bijvoorbeeld in deze situatie met cliënt C. Zij beweegt in de eerste oefening staand en wiegt daarbij heen en weer van het ene been op het andere been. Wanneer de therapeut met haar mee gaat bewegen en grotere bewegingen maakt met haar armen en benen, gaat de cliënt groot en actief met haar benen stappen naar voor maken.

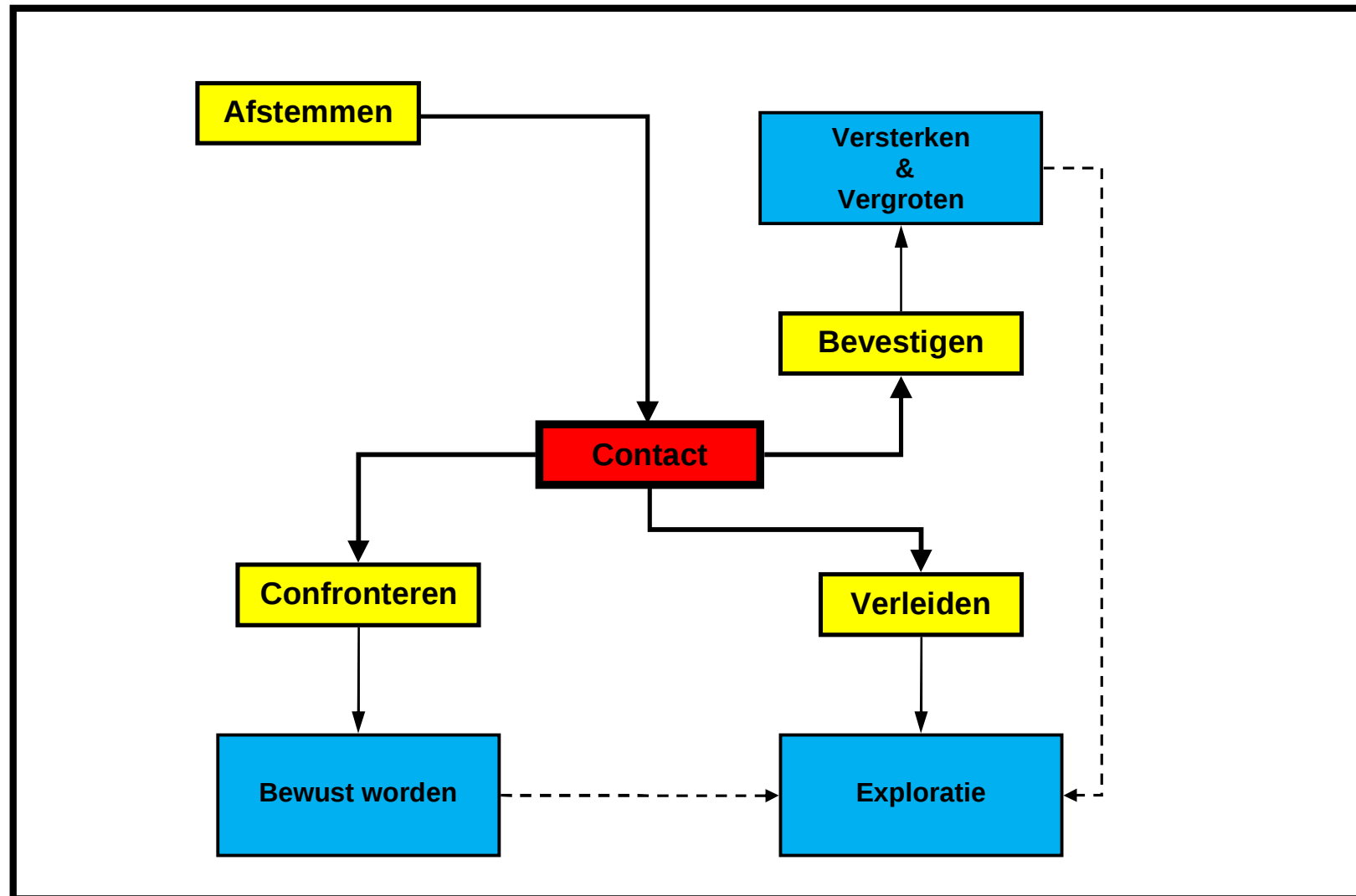
Exploratie

Uit de data-analyse blijkt dat de cliënten tot nieuwe bewegingen komen en nieuwe mogelijkheden van bewegen gaan uitproberen. In de video-opname is ook te zien dat de cliënten steeds meer eigen bewegingen laten zien vanuit eerdere bewegingen die worden gespiegeld. De cliënt kan dus door het spiegelen komen tot exploratie in beweging. Respondent 1 geeft een voorbeeld waarin een jongere zijn eigen gedrag terug ziet bij de therapeut en juist daarom andere bewegingen gaat doen. Daarnaast geeft ze een voorbeeld van een jongere die als reactie op het spiegelen steeds actiever wordt en nieuwe mogelijkheden uitprobeert.

Bewust worden

Een ander aspect dat in de interviews wel naar voren komt, maar niet in de opname, is dat de cliënten zich door het spiegelen bewust worden van het eigen bewegingsgedrag. Zij worden zich ervan bewust wat het eigen bewegingsgedrag overbrengt op anderen en hoe dit door een ander kan worden ervaren. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de een praktijksituatie die respondent 2 beschrijft. In dit voorbeeld ervaart de jongere het als een 'eye-opener', wanneer de therapeut het gedrag spiegelt. Volgens respondent 2 herkennen jongeren door middel van spiegelen hun eigen gedrag bij de therapeut en worden zich er op deze manier bewust van.

6.2 Kerncategorieën in schema

Toelichting bij het schema

Het schema laat zien hoe de kernelementen met elkaar in verband staan, door middel van pijlen en kleuren. Het geeft weer wat er gebeurt wanneer de danstherapeutische techniek spiegelen wordt ingezet in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg. Hieruit is te zien welke effecten met spiegelen worden bereikt en op welke manier.

Centraal staat het **contact**. Dat is in het schema te zien aan de centrale plaats die contact in het midden tussen de andere kernelementen inneemt. Contact heeft te maken met zowel de therapeut als de cliënt, het vindt plaats tussen therapeut en cliënt. Bovendien neemt het contact een centrale plek in binnen het proces van spiegelen. Zoals in het schema te zien is hebben alle dikke pijlen een verband met het kernelement contact. De dikke pijlen komen naar het kernelement contact toe of vertrekken van uit het contact. Naast het gegeven dat het contact een effect is van het spiegelen, is het ook een voorwaarde voor andere effecten die met spiegelen bereikt kunnen worden. Contact is een essentiële basis voor de andere effecten van spiegelen.

Maar voordat het contact er is, is de kerncategorie **afstemmen** van belang. Zoals te zien is, is dit de enige pijl die richting contact gaat. Dit is ook het enige kernelement dat plaats vindt voordat er een contact is. Door afstemming sluiten therapeut en cliënt bij elkaar aan en komen op eenzelfde niveau in beweging. Vanuit dit gelijke niveau in beweging ontstaat er een contact tussen cliënt en therapeut. Zoals ik eerder benoemde, hoeft dit contact niet zichtbaar te zijn, maar kan het ook gaan om een contact op gevoelsniveau.

Vanuit het contact zijn er in het schema 3 pijlen gericht naar andere kerncategorieën. Deze kerncategorieën zijn, net als de kerncategorie afstemmen, geel gekleurd. Deze kleur staat voor het aandeel van de therapeut in het proces van spiegelen. Deze kerncategorieën geven weer op welke manier en met welk idee de therapeut de techniek spiegelen inzet.

Er is te zien dat de categorieën **bevestigen**, **verleiden** en **confronteren** volgen uit het contact. Vanuit het contact dat door middel van het spiegelen is opgebouwd kan de therapeut spiegelen inzetten met het idee de cliënt te bevestigen, te verleiden of te confronteren.

Uit de data-analyse is gebleken dat iedere vorm van spiegelen vanuit de therapeut tot een ander effect leidt bij de cliënt. De effecten die spiegelen ten slotte bij de cliënt bereikt zijn blauw gekleurd in het schema. Zoals te zien in het schema heeft spiegelen, wanneer de therapeut het inzet om de cliënt te bevestigen, als effect dat de bewegingen van de cliënt **versterkt en vergroot** worden.

Wanneer de therapeut de cliënt bestendigt door te laten merken dat de cliënt gezien wordt, geaccepteerd wordt en dat het oké is wat de cliënt doet, voelt de cliënt zich bestendigd. Dit heeft als gevolg en daarmee als effect dat de bewegingen groter en sterker worden.

Wanneer de therapeut spiegelen inzet om te verleiden leidt dit bij de cliënt tot **exploratie**.

Doordat de therapeut met verleiden de bewegingen van de cliënt spiegelt en dan net iets meer, minder of anders doet wordt de cliënt verleid om tot exploratie te komen.

Spiegelen heeft als effect dat de cliënt zich bewust wordt van het eigen bewegingsgedrag en wat dit overbrengt op anderen, wanneer de therapeut spiegelen confronterend inzet. Als de therapeut confronteert door met spiegelen het gedrag van de cliënt in het eigen gedrag laat zien kan dit de cliënt tot inzicht brengen waarbij het eigen bewegingsgedrag **bewust** wordt.

In het schema zijn naast de dikke pijlen, nog pijlen met een stippellijn te zien. Dit zijn verbanden tussen de effecten. Er is te zien dat een pijl vanaf zowel het kernelement versterking en vergroting als vanuit het kernelement bewust worden naar het kernelement activering en exploratie gaat.

Een van de pijlen laat zien dat vanuit de versterking en vergroting van de beweging gekomen kan worden tot activering en exploratie. Uit de analyse van de interviews en de video-opname is gebleken dat wanneer de cliënt zich bevestigd voelt en daarmee komt tot het versterken en vergroten van de bewegingen dit soms kan leiden tot meer activering en exploratie. De jongere voelt zich bevestigd in de eigen bewegingen, waardoor deze zoals eerder beschreven versterkt en vergroot worden.

Wanneer de therapeut deze bewegingen dan blijft spiegelen, voelt de cliënt zich daarin nog meer bevestigd. Dit kan ertoe leiden dat de cliënt zijn bewegingen durft te gaan uitbreiden en ook nieuwe bewegingen durft uit te proberen. Daarmee komt de cliënt tot het effect exploratie.

Met de andere pijl is te zien dat de cliënt vanuit het bewust worden komt tot het kernelement exploratie. Uit de analyse blijkt dat wanneer een jongere zich door het spiegelen bewust wordt van het eigen gedrag, de jongere vervolgens kan komen tot exploratie in beweging. Wanneer de jongere zich van het eigen gedrag bewust wordt, komt het voor dat de jongere ziet dat dit gedrag niet adequaat of niet prettig is. Als gevolg hierop komt het voor dat de jongere ander gedrag laat zien en daarmee dus komt tot het kernelement exploratie.

Bovenstaande beschrijvingen van de stippellijnen geven een mogelijkheid aan. Het betekent niet dat dit verband altijd geldt. In de praktijk is ook te zien dat de cliënt zich alleen bewust wordt door het spiegelen of dat de cliënt alleen de beweging versterkt of vergroot, zonder dat daarop activering en exploratie volgt. Ten slotte kan het ook zo zijn dat spiegelen alleen contact oplevert en dat het daarbij blijft. Hierop volgt niet altijd een van de andere effecten. In dit geval is spiegelen het enige effect van spiegelen.

7 Discussie

In dit hoofdstuk kijk ik terug op het doorlopen onderzoeksproces. Ik beschrijf in 7.1 of ik de hoofdvraag heb kunnen beantwoorden met de resultaten, gevolgd door de conclusies. Vervolgens verklaar en interpreteer ik de resultaten met behulp van literatuur. In 7.2 kijk ik met een kritische blik naar het onderzoek. De totstandkoming van de resultaten wordt hier beschreven. Er volgt een sterke/zwakte analyse op het onderzoek en vervolgens doe ik enkele aanbevelingen. Ten slotte geef ik in 7.3 mijn nieuwe werkmodel weer en vergelijk ik deze met mijn oude werkmodel.

7.1 Conclusies

7.1.1 Vraagstelling en conclusie

De hoofdvraag die geformuleerd is binnen dit onderzoek is:

- Wat zijn effecten van de danstherapeutische techniek spiegelen bij cliënten in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg?

Om tot resultaten te komen ter beantwoording van de hoofdvraag heb ik de volgende subvragen opgesteld.

- Wat is kenmerkend voor de doelgroep?
- Wat is spiegelen?
- Hoe wordt spiegelen in de praktijk met deze doelgroep ingezet?
- Welke reacties op spiegelen geeft de cliënt in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg?

Eerst zal ik kort antwoord geven op de subvragen waarop ik vervolgens de hoofdvraag beantwoord. Kenmerkend voor de doelgroep zijn de specifieke problemen waarmee jongeren in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg mee te maken hebben. In de danstherapeutische behandeling wordt gericht op problemen rondom het zelfbeeld en emoties. Daarnaast hebben de jongeren vaak veel problemen in de ontwikkeling en in de gezinssituatie meegemaakt. Een belangrijk aspect van de doelgroep is de identiteitsontwikkeling, die vooropstaat in de leeftijdsfase van de jongeren. Spiegelen is een danstherapeutische techniek die bekend is geworden door pionier danstherapeut Chace. Bij spiegelen wordt de beweging of een deel van de beweging van de cliënt overgenomen in de eigen bewegingen van de danstherapeut. Onderzoeken in de neurowetenschappen wijzen op de spiegelneuronen die de gedeelde ervaring van het spiegelen verklaren. Spiegelen wordt daarnaast veel ingezet door danstherapeuten, gerelateerd aan de ontwikkeling van het kind. Spiegelen wordt in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg ingezet om af te stemmen op de cliënt, contact op te bouwen en vervolgens om de cliënt te bestendigen, verleiden of te confronteren. Spiegelen wordt zowel bewust als ook onbewust ingezet. Cliënten in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg reageren op verschillende manieren op spiegelen. Door middel van spiegelen gaan zij gemakkelijker contact aan met de therapeut. Vervolgens kunnen de bewegingen van de cliënt versterkt en vergroot worden, kan de cliënt komen tot exploratie of zich bewust worden van het eigen bewegingsgedrag.

De resultaten waartoe ik met behulp van de subvragen gekomen ben geven de effecten weer van de danstherapeutische spiegelen bij cliënten in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg. Daarbij geven de resultaten ook weer hoe tot deze effecten wordt gekomen en worden de effecten met elkaar in verband zijn gebracht. Met deze resultaten is de hoofdvraag van dit onderzoek beantwoord.

Uit de resultaten concludeer ik dat spiegelen een techniek is die goed ingezet kan worden in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg. Hiermee wil ik in het kader van het RAAK-project concluderen, dat de techniek spiegelen effectief blijkt in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg. De effecten van leveren een belangrijke bijdrage aan de behandeling van de problematieken van de jongeren. Spiegelen is goed inzetbaar in het opbouwen van de therapeutische relatie. De therapeut kan door middel van spiegelen afstemmen op de cliënt om vervolgens tot contact te komen. Vanuit dit contact kan de therapeutische relatie opgebouwd worden. Uit dit contact kan spiegelen tot verschillende effecten leiden; bewegingen van de cliënt kunnen vergroot en versterkt worden, de cliënt kan komen tot exploratie en de cliënt kan zich bewust worden van het eigen bewegingsgedrag. Uit de data wil ik concluderen dat het belangrijk is bewust te zijn van de manier waarop spiegelen wordt ingezet en de reactie van de cliënt goed te observeren. De inzet van spiegelen dient afgestemd te zijn op de persoonlijkheid en kenmerken van de individuele cliënt en zijn of haar doelstelling en vragen in de behandeling. De reactie van de cliënt dient door de therapeut goed geobserveerd te worden, om vervolgens een adequate reactie te kunnen geven. Ten slotte wil ik concluderen dat de ontwikkelingsfase van de jongeren een belangrijke rol speelt in de reacties en vervolgens de effecten van spiegelen bij de jongeren.

7.1.2 Onderbouwing en verklaring

In deze paragraaf zal ik de resultaten verklaren en interpreteren met literatuur. De resultaten worden verklaard en geïnterpreteerd met literatuur over de doelgroep en de leeftijdsfase en met literatuur over danstherapeuten en spiegelneuronen. Daarnaast geef ik interpretaties of verklaringen vanuit eigen praktijk en studie-ervaringen.

Wanneer ik de resultaten in het schema bekijk vind ik de centrale plaats van het kernelement contact opvallend. Vanuit de data is gebleken dat contact een belangrijke plaats inneemt in het spiegelproces. Berrol (2006) schrijft dat Chace het proces van empathische reflectie gebruikte om 'informatie over de patiënten bijeen te krijgen' gedurende een groepsessie; 'hen te betrekken in contact, eerst met de therapeut, dan met elkaar en een gevoel van gelijkheid te ontwikkelen, wat faciliterend werkt voor de communicatie en het delen van gevoelens' (Levy, 2005). Hieruit blijkt dat spiegelen door Chace al werd ingezet om tot contact te komen en een gevoel van gelijkheid te ontwikkelen. Deze gelijkheid komt ook in de data terug, de samen-relatie waar de respondenten over spreken. Uit de neurowetenschappen blijkt dat door middel van spiegelen een inter-neurale verbondenheid geproduceerd kan worden tussen therapeut en cliënt (Berrol, 2006). Deze verbondenheid is een vorm van contact tussen therapeut en cliënt. Doordat dezelfde neuronen worden aangemaakt, zonder dat de therapeut en cliënt dit bewust en actief doen, zal deze vorm van contact een centrale plek innemen wanneer gespiegeld wordt.

Om tot dit contact te komen blijkt uit de resultaten dat er eerst afstemming plaats vindt. Wanneer ik de literatuur bestudeer op afstemming is te zien dat in het werk van Chace spiegelen al gebruikt werd om af te stemmen op de cliënt. Levy (2005) schrijft dat door Siegel (1980) het concept van Chace wordt opgevat als het tegemoetkomen van het individu op zijn of haar ontwikkelingsniveau en de daarbij behorende bereidheid tot interactie en communicatie.

Zoals uit de data is gebleken kan de therapeut met spiegelen de cliënt bevestigen en verleiden. In literatuur is te zien dat Chace met spiegelen ook wilde bevestigen en verleiden, al wordt het daar anders benoemd. Chace spiegelde om de cliënten te begrijpen en accepteren op een echt niveau. Chace zegt haar cliënten in essentie in beweging: *'Ik begrijp je, ik hoor je, en het is oké'* (Levy, 2005). Hierin zie ik het bevestigen terug dat in de resultaten naar voren is gekomen. Uit de resultaten blijkt dat de bewegingen van de cliënt vervolgens vergroot kunnen worden. Uit eigen ervaringen met de techniek spiegelen, zowel in de rol van therapeut als in de rol van 'simulatie cliënt', wil ik deze reactie van de cliënt verklaren. Wanneer een jongere zich gezien voelt en door middel van spiegelen voelt dat het oké wat hij of zij doet, kan de jongere acceptatie en ruimte ervaren. Wanneer dat wat de jongere doet bevestigd wordt en oké wordt gevonden zal dit vervolgens in beweging te zien zijn in het versterken en vergroten van de bewegingen. Ik heb namelijk zelf ervaren dat wanneer mijn bewegingen gezien worden en ik voel dat de ander me in deze bewegingen bevestigd, mijn bewegingen groter en sterker worden. Dit is voor de bewegende zelf niet altijd te merken, maar dit kan wel door anderen worden teruggezien en worden teruggegeven.

In het volgende stukje literatuur doet Chace met spiegelen wat ik in de resultaten het verleiden heb genoemd. Chace wilde het expressieve bewegingsrepertoire van de cliënt verduidelijken, verbreden en uitbreiden. Dit deed ze door met spiegelen de non-verbale en symbolische communicatie van de cliënt serieus te nemen en te helpen uitbreiden, te verbreden en te verduidelijken (Levy, 2005). Dit uitbreiden, verbreden en verduidelijken is wat ik heb benoemd tot verleiden. Door dit uitbreiden, verbreden en verduidelijken komt de cliënt tot nieuwe bewegingen en nieuw bewegingsgedrag. De jongere ziet namelijk bij de ander bewegingen die nieuw zijn voor hem of haar. Op bewegingslessen in de het medium baseer ik dat wanneer de therapeut de jongere kan verleiden in deze nieuwe bewegingen mee te gaan, dit kan leiden tot het uitproberen van nieuwe bewegingen. Dit gegeven heb ik benoemd tot exploratie, omdat de jongeren komen tot het exploreren van nieuwe bewegingen en nieuw bewegingsgedrag.

Bovenbeschreven effecten van spiegelen zijn vrij algemeen in de danstherapie. Graag wil ik met literatuur verklaren wat er binnen de data en de resultaten verband houdt met de doelgroep.

Ten eerste kom ik bij het effect confronteren, waarmee de jongere komt tot bewust wording. Het confronteren wat in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdinrichting wordt gedaan met spiegelen is in literatuur vrijwel niet terug te vinden. Met behulp van literatuur over de doelgroep wil ik hiervan een deel verklaren. Wanneer met spiegelen geconfronteerd wordt en de jongere zich bewust wordt van het eigen bewegingsgedrag, stel ik me voor dat er met spiegelen vaak een appèl wordt gedaan op het zelfbeeld en de identiteit van de jongeren. Veel van de jongeren hebben last van problemen met betrekking tot het zelfbeeld (Helmich et al., 2009). Daarnaast is de crisis van de identiteit versus identiteitsverwarring kenmerkend voor de leeftijd volgens de theorie van Erikson (Wit, 2004). De jongeren zullen door spiegelen geconfronteerd kunnen worden, omdat zij iets van zichzelf terugzien in de ander. Aan de ene kant spelen hierin de problemen rondom het zelfbeeld, zoals deze door Helmich et al. beschreven zijn, een rol. Aan de andere kant kan de identiteitsontwikkeling zoals door de Wit omschreven is, een rol spelen hierin. Vanuit beide theorieën zal ik een verklaring geven. Helmich et al. (2006) beschrijven dat de jongeren vaak niet goed weten wie ze zijn, negatieve overtuigingen over zichzelf en/of weinig zelfvertrouwen hebben. Zelfonderschatting en een gebrek aan zelfrespect kunnen leiden tot een gebrekkig inzicht in wat men zelf wel of niet kan beïnvloeden. Wanneer de jongeren bewegingen of bewegingsgedrag van zichzelf terugzien bij een ander, kunnen de jongeren daarin iets van zichzelf herkennen. Wanneer de jongere niet goed weet wie zij zijn, zoals bij de doelgroep vaak voorkomt, kan het naar mijn inzicht zo zijn dat wanneer je iets van jezelf terugziet dit als een confrontatie kan werken. Wat de jongere vervolgens bewust kan maken van het eigen gedrag. Daarnaast kan door de leeftijdsfase en de ontwikkeling van de identiteit, de jongere ook geconfronteerd worden met het eigen bewegingsgedrag. Creaynest (2006) beschrijft dat het in deze periode lijkt of er zich in de loop van enkele jaren een gedaanteverwisseling voordoet. Dit kan erg verwarrend zijn voor de jongere. Uit praktijkervaringen in mediumlessen en in de stage verklaar ik dat wanneer de jongere verward is rondom de eigen identiteit en niet goed meer weet wie hij of zij is, het confronterend kan zijn wanneer de jongere het eigen gedrag terugziet. Dit kan er vervolgens toe leiden dat de jongere zich er wel van bewust wordt wat hij doet en hoe dit overkomt, terwijl hij zich daar uit zichzelf niet bewust van zou zijn.

Deze problemen rondom het zelfbeeld en de ontwikkeling van de identiteit kunnen naast de confrontatie en de bewustwording, er ook toe leiden dat de jongere spiegelen als onprettig ervaart. Wanneer de jongere door zelfonderschatting, leidt aan een gebrek aan zelfrespect kan ik me voorstellen dat wanneer de jongere bewegingsgedrag van zichzelf terug ziet dit niet altijd prettig is. In de praktijkstage heb ik gemerkt dat cliënten die onzeker zijn, het niet altijd prettig vinden om zichzelf, in welke vorm dan ook, terug te zien. In deze situatie kan het eigen gedrag als negatief bestempeld worden en niet met respect worden gezien. Hierdoor kan het komen dat jongeren het eigen gedrag helemaal niet terug willen zien. Dan zal spiegelen als onprettig worden ervaren. Naast de zelfonderschatting beschrijven Helmich et al. (2009) dat jongeren kunnen leiden aan zelfoverschatting. Zij schrijven dat zelfoverschatting kan leiden tot een kunstmatig opgeblazen gevoel van eigenwaarde. Negatieve beoordelingen en feedback worden dan al snel geïnterpreteerd als een bedreiging van het zelfbeeld. Vanuit dit gegeven interpreteer ik dat spiegelen voor hen overkomen als een negatieve beoordeling of als feedback en daarbij geïnterpreteerd worden als een bedreiging van het zelfbeeld. Dan zal de cliënt spiegelen niet als prettig ervaren.

Vervolgens ga ik hier in op enkele problemen en kenmerken waar de jongeren in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg mee te maken hebben. Ik zal hier mijn interpretatie geven over de relevantie van de effecten van spiegelen voor de doelgroep.

Helmich et al. (2009) beschrijven dat reguliere vormen van hulpverlening voor de jongeren een te groot appèl doen op basale emotionele en relationele vaardigheden. Dit zijn vaardigheden die de jongeren juist missen volgens hen. Spiegelen sluit juist aan op deze basale emotionele en relationele vaardigheden. De jongere hoeft deze vaardigheden nog niet te bezitten. Door middel van spiegelen kan aan deze emotionele en relationele vaardigheden gewerkt worden.

Ik kom nu terug op de problemen rondom het zelfbeeld die eerder volgens Helmich et al. (2009) en door de Wit (2004) zijn omschreven. Naast dat deze problemen meespelen in de confrontatie en het bewust worden van de jongere, sluit spiegelen ook op andere manieren aan bij deze problemen en ontwikkelingen. Avstreich beschrijft in een casus over 'Marcia' dat ze gelooft dat Marcia de primaire educatieve ervaring van een moeder-kind relatie heeft gemist. Avstreich besloot met haar mee te bewegen en koos ervoor haar eigen lichaam als een spiegel te laten dienen. Dit deed ze met het idee Marcia haar eigen lichaamsdelen en een gevoel van beheersing hierover te laten herontdekken (Levy, 2005). Wanneer spiegelen wordt ingezet zoals in de casus omschreven, kan spiegelen helpen in de behandeling van problemen in het zelfbeeld. Vooral wanneer de jongere in het zelfbeeld last heeft van zelfonderschatting. De jongere kan op deze manier komen tot een beheersing over het eigen lichaam. Uit eigen bewegingservaringen weet ik dat wanneer je komt tot meer beheersing over het eigen lichaam, je meer beheersing over jezelf ervaart. Voor jongeren kan dit ook gelden, wat ten goede zal zijn aan de ontwikkeling van het zelfbeeld.

Avstreich zegt het volgende over de '*good-enough mother*'. De '*good-enough mother*', weerspiegelt in de opvoeding naar het kind de gevoelens van zichzelf. Avstreich zegt dat wanneer zij niet in staat is de affectieve toestanden van het kind nauwkeurig weer te geven, het kind niet in staat zal zijn om een betrouwbaar gevoel van eigenwaarde te ontwikkelen. Wanneer het gevoel van eigenwaarde geblokkeerd is door een non-responsieve, non-empathische moederfiguur, kan de danstherapeut helpen de missende aspecten van de vroegere kinderlijke ontwikkelingservaringen helpen te reconstrueren en vanuit hier te re-integreren in het lichaamsbeeld van het kind (Levy, 2005). Ditzelfde ook kan, naar mijn inzicht, ook zo werken bij jongeren. Wanneer de jongere als kind niet een betrouwbaar gevoel van eigenwaarde heeft kunnen ontwikkelen, zal dit in het zelfbeeld van de jongere zichtbaar zijn. Zoals Avstreich beschrijft dat de danstherapeut een kind kan helpen de missende aspecten van de vroegere kinderlijke ontwikkelingservaringen te reconstrueren en daar vanuit te re-integreren in het lichaamsbeeld, kan een danstherapeut dit ook inzetten bij jongeren. Door spiegelen in te zetten kan de danstherapeut, net als de '*good-enough mother*' deed, de gevoelens van de cliënt weerspiegelen. Ook jongeren hebben te maken met missende aspecten van de vroegkinderlijke ontwikkelingservaringen, welke de danstherapeut op deze manier kan helpen reconstrueren en re-integreren in het lichaamsbeeld.

Over de emoties schrijven Helmich et al. (2009) dat de jongeren die op dit kerngebied behandeld worden niet in staat zijn de emotie van een ander te herkennen en hun gedrag daarop aan te passen en/of de jongeren zijn zich niet bewust van hun eigen (oplopende) emoties en/of de jongeren zijn niet in staat deze emoties op passende wijze te uiten en te ontladen. Daarnaast blijkt dat jongeren over weinig copingvaardigheden beschikt om met verlies om te gaan.

De verschillende effecten die met spiegelen bereikt kunnen worden, kunnen een bijdrage leveren aan de behandeling van de problemen rondom emoties. Het blijkt namelijk uit de data dat jongeren die emoties niet bij anderen herkennen, dit wel herkennen wanneer spiegelen wanneer zij gespiegeld worden. Uit de data blijkt ook dat jongeren zich bewust kunnen worden van eigen gedrag en daarmee ook van hun eigen (oplopende) emoties, door deze bij een ander terug te zien.

Helmich et al. (2009) beschrijven ook dat bij de jongeren regelmatig sprake is van een gebrek aan empathie en rouw. Verschillende auteurs (Gallese, 2005a, 2005b; Gallese & Goldman, 1998; Goldman, 2005; Schore, 1994; Stern, 1985/ 2000), koppelen spiegelneuronen recentelijk aan psycho-affectieve, sociale en cognitieve ontwikkeling, hechting, afstemming, empathie, sociale cognitie en moraliteit (Geciteerd in: Berrol, 2006, p. 305). Dit zijn voorlopers op empathie. Daarmee kan verklaard worden dat door middel van spiegelen gewerkt wordt aan de empathieontwikkeling van de jongeren.

Ten slotte wil ik nog kort ingaan op de gezins- en opvoedsituatie van de jongeren en deze koppelen aan de inzet van spiegelen in de danstherapie. Hier is in de data minder aandacht aan besteed, maar ik vind het wel een belangrijk aspect om vanuit de literatuur nog aandacht aan te besteden. Helmich et al. (2009) beschrijven dat de jongere in de gezinssituatie vaak te maken hebben met een multi-probleem gezin met beperkte opvoedingsvaardigheden. Daarnaast hebben veel van de jongeren te maken met gebroken gezinnen en meerdere verblijfplaatsen.

De therapeutische relatie wordt door Siegel voor een deel gezien als het vervullen van vroegkinderlijke behoeften (Levy, 2005). Daarnaast beschrijft Levy dat het therapeutisch spiegelen aansluit bij de bewegingsinteracties die gevonden worden in de vroege stadia van gehechtheid met de liefdevolle zorgdrager. Volgens haar heroverweegt de danstherapeut op cruciale momenten in de behandeling van een kind, deze vroege spiegelervaringen om vertrouwen te herstellen wanneer het vertrouwen wordt bedreigd. Cathcart zegt dat het deze spiegeling is die het gevoel van eenzaamheid verminderd en de persoon het gevoel geeft van zelf en ander. Levy schrijft dat volgens Leventhal in 1999, dit spiegelen de cliënten in staat stelt te herstellen, door vroegere ontwikkelingservaringen door te werken. Daarnaast beschrijft Levy dat Dratmann in 1967 het gebruik van spiegelen in de oprichting van een therapeutische relatie vergeleek met het hebben van een vervangende moeder.

Rondom spiegelen wordt veel gekoppeld naar de ouder – kind relatie. Bij de jongeren in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg is deze ouder – kind relatie, zoals Helmich et al. (2009) aangeven, vaak niet optimaal. Door middel van spiegelen kunnen de ervaringen die de jongere in deze relatie hebben opgedaan, doorgewerkt worden. Daarnaast kan spiegelen gebruikt worden om vertrouwen te herstellen, een gevoel van eenzaamheid te verminderen en de jongere een gevoel geven van zelf en ander. Deze elementen zijn, zoals ook binnen het RAAK-project blijkt, van belang binnen de behandeling van de jongeren.

7.2 Reflectie op het onderzoek

7.2.1 Totstandkoming van de resultaten

De manier waarop de resultaten tot stand zijn gekomen is weergegeven in hoofdstuk 2, de onderzoeksopzet. In deze subparagraaf zal ik niet verder ingaan op de manier van dataverzameling en data-analyse, maar zal ik me toespitsen op wat ik tijdens het onderzoek ben tegengekomen. Wat verlopen is zoals ik had gepland, maar vooral ook waar ik tegenaan ben gelopen tijdens het proces. Daarmee maak ik inzichtelijk welke keuzes ik gemaakt heb in het onderzoeksproces.

Ten eerste wil ik stellen dat de resultaten niet helemaal als op de voorgenomen wijze zijn behaald. Ik heb namelijk niet de gehele manier van dataverzameling kunnen uitvoeren zoals ik deze in mijn plan van aanpak had voorgesteld. Ik was van plan de data uit meerdere bronnen te halen en meerdere typen data te verkrijgen. Graag had ik sessies in de Justitiële Jeugd Inrichting of Gesloten Jeugdzorg willen opnemen en/of observeren en cliënten willen interviewen. Dit is in de praktijk niet mogelijk geweest. Voor een opname dienen de jongere en/of de voogd toestemming te geven. Het is vaak een lang proces voordat er werkelijk toestemming is hiervoor. Bij zowel de opname als de observatie van de sessies, staat bovendien het behandelingsproces van de jongere voorop. Een opname of observatie van de sessie kan ten nadele zijn van dit proces. Met deze reden, is het aan de therapeut van de sessie, in overleg met de jongere, om in te schatten of een observatie wel of niet plaats kan vinden. Helaas heeft het niet mogen lukken om een sessie te observeren. Interviews met de jongeren hebben ook niet plaats kunnen vinden. Met een interview op spiegelen gericht, wordt nogal wat van de jongere gevraagd. Dit had ik bij het formuleren van het plan van aanpak wat onderschat. Een interview vraagt op verschillende manieren veel van de cliënt. Ten eerste wordt met een interview reflectievermogen van de cliënt gevraagd. Lang niet alle cliënten in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg hebben het reflectievermogen om terug te kijken op wat er in de sessie is gebeurd en wat hij of zij heeft ervaren. Daarbij voelt niet iedere cliënt zich op zijn gemak om iets bloot te geven over zijn eigen ervaringen tegenover iemand die hij nog niet kent. In samenspraak met de respondenten is ervoor gekozen de interviews niet plaats te laten vinden. Het werd erg lastig om dit te realiseren. In de dataverzameling heb ik later nog wel de mogelijkheid gehad aan een video-opname te komen. Deze opname is echter niet uitgevoerd in de Justitiële Jeugd Inrichting of Gesloten Jeugdzorg, maar in de forensische psychiatrie. Dit is dan wel niet de exacte doelgroep waarbinnen het onderzoek wordt uitgevoerd, de opname geeft veel informatie en concrete beelden van de reactie van de cliënt op spiegelen. Dit heeft mij erg veel extra en belangrijke data opgeleverd voor het onderzoek.

De opname die ik heb gebruikt, had ik volgens het plan van aanpak, samen met anderen willen bekijken. Voor de kwaliteit en betrouwbaarheid van het onderzoek was het goed geweest wanneer meerdere danstherapeuten naar de beelden gekeken zou hebben. In de uitvoering van het onderzoek heb ik de video-opname niet aan anderen kunnen laten zien. Daarvoor is door de instelling, de cliënten en de therapeut geen toestemming gegeven. Met deze reden heb ik de opname alleen bekeken. Voor de betrouwbaarheid heb ik er vervolgens voor gekozen mijn beschrijving van de opname te laten bekijken door de therapeut van de opname. Op deze manier wilde ik toch de kwaliteit van de data behouden.

De verkregen data, de interviews en de opname, heb ik vervolgens geanalyseerd zoals ik van plan was. Toch ben ik tijdens de data-analyse tegen momenten aangelopen waarop ik het lastig vond, waarop ik twijfelde of de data niet helder kon plaatsvallen. Op deze momenten ben ik de data met meer afstand gaan bekijken. Dit heb ik op verschillende manieren gedaan. Het werkte voor mij goed om met anderen te overleggen. Door mijn verhaal te doen, mijn ideeën te uiten en vragen hierover te beantwoorden, kreeg ik weer inzicht in het materiaal en de keuzes die ik maakte en waar deze keuzes op gegrond zijn. Daarnaast heb ik tijdens de data-analyse gebruik gemaakt van schema's. Ik heb letterlijk de data geknipt en geplakt, om tot een ordening te komen. Door de gehele data-analyse heen heb ik regelmatig teruggepakt op literatuur. Wanneer ik twijfels had, wanneer ik nieuwe thema's tegenkwam en wanneer ik een thema extra wilde onderzoeken ben ik daar literatuur bij gaan zoeken. Dit heeft me verder geholpen binnen het analyseproces en heeft me uiteindelijk gebracht tot de kernelementen van de resultaten.

7.2.2 Een kritische blik

In deze paragraaf zal ik een kritische blik werpen op het uitgevoerde onderzoek. Daarin zal ik zowel de sterkten als de zwakten van het onderzoek beschrijven.

Sterke punten van het onderzoek

- Sterk aan het onderzoek vind ik dat ik de respondenten van het onderzoek werken in de praktijk zoals deze is afgebakend, zij werken in de Justitiële Jeugd Inrichting of Gesloten Jeugdzorg. Hier werken zij onder de noemer van PMT, maar ze zijn beide afgestudeerd in de richting dans. In de praktijk zetten zij de danstherapeutische techniek spiegelen in binnen de sessies met jongeren. Dit vind ik een sterkte omdat de voorbeelden en casussen die zij schetsen werkelijk uit de praktijk komen zoals deze is. Hierdoor kom ik aan eerlijke, betrouwbare data, dat gaat over de doelgroep waar het onderzoek zich op richt.
- Het onderzoek richt zich specifiek op de problematiek van de cliënten waar ook de therapeuten zich in de praktijk op richten. In de praktijk richt de danstherapeut zich op problemen van de cliënt in de kerngebieden zelfbeeld en emotie. De techniek spiegelen is ook onderzocht binnen deze kerngebieden. Hierdoor zijn de resultaten van het onderzoek daadwerkelijk mee te nemen naar de werkelijke praktijksituatie.
- In de dataverzameling heb ik dat ik gebruik heb kunnen maken van een video-opname van een danstherapeutische sessie waarin de techniek spiegelen veel werd ingezet. Dit heeft gezorgd voor meer volledigheid van de data. Met de opname kreeg ik de kans om de kant van de cliënt met eigen ogen te bekijken, letterlijk. Dit heeft me een aanvulling gegeven op de eerder verkregen data.
- Hier kom ik vervolgens uit bij de triangulatie in de data-verzameling. Doordat ik data heb verzameld vanuit literatuur, interviews en een opname, is het onderwerp van het onderzoek vanuit verschillende invalshoeken bekeken. De resultaten komen hierdoor niet voort uit een eenzijdige blik, maar komt voort uit verschillende gezichtspunten.

Zwakke punten van het onderzoek

- De video-opname is niet opgenomen in de afgebakende context van de Justitiële Jeugd Inrichting en de Gesloten Jeugdzorg. De cliënten zijn namelijk wat ouder dan de jongeren in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg. Hierdoor kan de reactie van de cliënten in de opname iets verschillen van jongere cliënten die nog vol in de adolescentie zitten. Aangezien uit zeer recent onderzoek in de neurowetenschappen blijkt dat op het gebied van emoties en identiteit in de hersenen de ontwikkeling nog niet voltooid is rond het twintigste levensjaar. Deze gebieden zullen namelijk pas op latere leeftijd volledig zijn ontwikkeld. Kunnen de reacties van de cliënten op de opname als realistische en betrouwbare data worden beschouwd.
- Naast de opname heb ik geen directe informatie van de cliënten zelf verkregen. Doordat er geen observaties en interviews met de jongeren hebben kunnen plaatsvinden heb ik de informatie vanuit de therapeut. De therapeut heeft mij wel van informatie over de cliënt kunnen voorzien. Zij heeft namelijk kennis over de reacties die cliënten op spiegelen geven uit de praktijk. De informatie is niet direct via de cliënt verkregen, maar wel vanuit de professionele observaties van de therapeut.
- Tijdens het onderzoeksproces heb ik terugkoppelingen gemaakt naar de respondenten en informant. Het onderzoek zou nog verder uitgewerkt en verdiept kunnen worden wanneer ik aan het eind van de data-analyse de resultaten terug zou koppelen naar de respondenten en informant. Door hierover een discussie aan te gaan deze resultaten de praktijk in te nemen zouden de resultaten nog beter uitgewerkt en verdiept kunnen worden. Echter is het wegens tijdgebrek niet mogelijk geweest om dit tot uitvoering te brengen.

7.2.3 Aanbevelingen

In dit onderzoek heb ik me vooral gericht op de kant van de cliënt in het spiegelproces. Hierin is de therapeut en de manier waarop spiegelen in wordt gezet meegenomen, omdat dit onlosmakelijk in verband staat met de cliënt. Ik heb er voor gekozen vooral op de cliënt te richten. De therapeutische techniek spiegelen is vanuit de therapeutische inzet al veel onderzocht, beschreven en bekend. De vraagstelling richt zich op de kant van de cliënt binnen dit proces. Tijdens het onderzoek kwam ik er op verschillende manieren achter dat de kant van de therapeut binnen dit proces in de praktijk toch niet zo duidelijk en bekend is. Zelf ben ik me tijdens het onderzoek steeds vaker gaan afvragen hoe de therapeut spiegelen specifiek inzet, bijvoorbeeld wanneer de therapeut de cliënt wil afstemmen of juist wil bevestigen, wil verleiden of wil confronteren. Wordt spiegelen verschillend ingezet afhankelijk van wat de therapeut wil bereiken? Hoe spiegelt de therapeut precies? Wat zijn de kleine nuances en verschillen hierin? Dit bleek niet alleen mijn aandacht te vragen. Vanuit anderen werd hier ook aandacht op gericht. De respondenten gaven regelmatig terug, niet te weten of het spiegelen is wat zij doen of juist niet en of andere interventies ook onder spiegelen kunnen vallen. Spiegelen blijkt in de praktijk niet altijd duidelijk te zijn. Daarnaast roept spiegelen ook bij studiegenoten vragen op.

Meerdere danstherapeuten blijken met vragen en onduidelijkheden of nieuwsgierigheid naar de manier waarop spiegelen wordt ingezet. Door dit onderzoek zijn de effecten bij de cliënt duidelijk geworden, maar zijn er nog vraagtekens rondom de inzet door de therapeut. Het lijkt me daarom relevant onderzoek te doen naar de inzet van spiegelen door de therapeut, gericht naar de effecten die bij de cliënt zijn gebleken.

In het kader van het RAAK-project kan ik aanbevelen de problemen van de jongeren op het gebied van ontwikkeling aandacht te geven door middel van spiegelen. De invloed van de problemen op ontwikkelingsgebied dient niet onderschat te worden bij deze doelgroep. Deze problemen zijn juist specifiek voor de jongeren. Uit het onderzoek is gebleken dat spiegelen nauw verband houdt met de ontwikkeling van een kind. De jongeren hebben in de ontwikkeling in de kinderfase vaak problemen doorgemaakt waar door middel van spiegelen op latere leeftijd aan gewerkt kan worden. Uit de literatuur is gebleken dat juist bij de leeftijdsfase van de jongeren en de problemen van de jongeren op het gebied van zelfbeeld en emoties, spiegelen een techniek is waarmee op deze problemen kan worden aangesloten en behandeld. Uit dit onderzoek kan ik aanbevelen in de danstherapeutische behandeling van de jongeren, de problemen op het ontwikkelingsgebied aandacht te geven in de behandeling met behulp van spiegelen.

7.3 Werkmodel

Werkmodellen zijn denkmodellen en doemodellen, aan de hand waarvan de professional in de praktijk denkt en handelt. Werkmodellen hebben allemaal met elkaar gemeen dat het systematische 'hulpmiddelen' zijn waarvan de professional bij het denken en doen in de praktijk gebruik maakt en die uit de praktijk voortkomen en niet uit theorie of onderzoek. De werkmodellen bepalen het vakmanschap van de professional (Vernieuwen van werkmodellen en uitvoeren van praktijkonderzoek, 2007, p. 5).

Nieuw werkmodel

Met de resultaten van dit onderzoek kom ik tot een vernieuwd werkmodel, zowel mijn denkmodel als doemodel met betrekking tot spiegelen is vernieuwd. Door dit onderzoek zijn de effecten van spiegelen duidelijk geworden. Vanuit deze effecten kan ik de reacties van de cliënt in de praktijk verklaren. In het nieuwe werkmodel ben ik me ervan bewust dat spiegelen tot erg uiteenlopende reacties kan leiden. Ik ben me er bewust van dat ik met spiegelen niet alleen de cliënt kan bevestigen, maar dat ik de cliënt ook kan verleiden of confronteren. Door dit onderzoek en deze resultaten ben ik van mijn verwachtingen van de cliënt afgestapt, ik verwacht namelijk niet dat de cliënt altijd bestendig wordt door spiegelen. Wanneer ik spiegelen in de praktijk inzet zal ik met een open blik, de reactie van de cliënt observeren. Dit zal ervoor zorgen dat de reactie van de cliënt me niet verrast. Doordat ik erop ben voorbereid dat de cliënt op verschillende manieren op spiegelen kan reageren, kan ik op een adequate manier anticiperen op het gedrag van de cliënt. Ik blijf met de cliënt in contact en observeer wat er gebeurt bij de cliënt, om hierop vervolgens te kunnen interveniëren. Een aandachtspunt is dat ik hierbij bewust blijf van het gegeven dat de cliënt spiegelen als onprettig kan ervaren. Als therapeut zal ik ook hierop observeren. Wanneer een cliënt spiegelen als onprettig ervaart, hangt het er voor mijn handelen vervolgens vanaf waar dit onprettige gevoel vandaan komt en wat de doelstellen of vraag van de cliënt is. Daarop gebaseerd kijk ik hoe ik als therapeut met dit onprettige gevoel van de cliënt ga handelen. Belangrijk vind ik dat ik dit gevoel wel aandacht geef en dat het er mag zijn, dat het er zowel voor mij als therapeut mag zijn als voor de cliënt.

Als gevolg op de resultaten zet ik spiegelen in het vervolg bewust in, waarbij ik weet welke effecten ermee bereikt kunnen worden. Nu ik weet dat ik met spiegelen naast bevestigen ook kan verleiden en confronteren, zet ik spiegelen ook in om tot deze effecten te komen. Deze effecten heb ik met spiegelen eerder nog niet bereikt, omdat ik me van deze effecten niet bewust was. Op een non-verbale manier kan ik de cliënten verleiden tot nieuw bewegingsgedrag en kan ik de cliënten confronteren om te komen tot bewustwording. Door deze effecten zal ik spiegelen breder in gaan zetten. Ik zet spiegelen niet alleen in wanneer ik een cliënt wil bestendigen, maar kan spiegelen ook inzetten wanneer een cliënt met andere doelstellingen of vragen komt. Dit biedt mij dus een brede inzetbaarheid van de techniek spiegelen.

Uit de resultaten is gebleken dat het afstemmen en het contact binnen het spiegelproces een centrale rol hebben. Dit heeft me ervan bewust gemaakt hoe belangrijk dit aspect is. Wanneer ik spiegelen inzet zal ik dit in eerste instantie puur doen om af te stemmen op de cliënt en daarmee een contact op te bouwen. Hier zal ik de tijd voor nemen en de cliënt niet overhaasten. Pas wanneer dit contact er is ga ik me met spiegelen op andere doelstellingen of vragen van de cliënt richten. In het therapeutische proces zal ik spiegelen blijven gebruiken om tot het contact te komen of om naar het contact terug te gaan. Dit contact zal in mijn therapeutisch handelen de basis zijn om met spiegelen tot andere effecten te komen. In de praktijk zal ik spiegelen meenemen in mijn therapeutische attitude. Spiegelen is voor mij niet een losse techniek die ik zomaar inzet. De manier waarop ik spiegelen inzet wordt bepaald door mijn therapeutische attitude. Ik kan bijvoorbeeld spiegelen vanuit een empathische en meevoelende houding, maar ook vanuit een confronterende houding. Spiegelen wordt voor mij een onderdeel van de therapeutische houding.

In de resultaten komen voornamelijk de effecten van de cliënt naar voren en is te zien wat er bij de cliënt gebeurt. De rol van de therapeut is niet zover onderzocht en zichtbaar in de resultaten. Dit maakt dat ik in de praktijk met spiegelen ga experimenteren, waarbij ik vervolgens goed observeer wat deze manier van spiegelen bij de cliënt voor ervaring oplevert. Op deze manier zal ik mij als danstherapeut verder ontwikkelen in de techniek spiegelen.

Vergelijking oud met nieuw werkmodel

Waar ik de techniek spiegelen vorig jaar in de praktijk vrij onbewust heb ingezet en me heb laten overvallen door reacties die ik niet verwachtte, is spiegelen nu veel bewuster geworden. Ik ben me er bewust van geworden wat er binnen het proces van spiegelen kan gebeuren.

Het grote en essentiële verschil is dat de reacties van de cliënten niet meer zo onverwacht zijn. Dat zorgt ervoor dat ik niet blokkeer zoals ik vorig jaar wel deed. Doordat ik niet meer blokkeer blijf ik in het contact met de cliënten en kan adequaat als therapeut blijven handelen. De verwachtingen van mij zijn namelijk veranderd. In het oude werkmodel had ik de verwachting dat de cliënt door spiegelen vrijwel altijd bestendigd wordt. In het nieuwe werkmodel sta ik open in het proces en open voor de reacties van de cliënt, hoe deze ook zijn. Hierdoor zal ik in het nieuwe model spiegelen ook meer afstemmen op de cliënt die voor me staat en op dat wat deze cliënt nodig heeft.

In het nieuwe werkmodel wordt spiegelen vervolgens ook breder ingezet dan in het oude. Waar ik eerst spiegelen alleen inzette om de cliënt te bevestigen, kan ik spiegelen in het nieuwe werkmodel ook inzetten om de cliënt te verleiden of te confronteren. Daarmee kan de cliënt komen tot exploratie en tot het bewust worden van het eigen bewegingsgedrag. Hiermee kan ik in het nieuwe werkmodel spiegelen ook voor andere doeleinden en voor andere vragen van de cliënt in kan zetten.

Een belangrijk verschil is dat ik me er in het nieuwe werkmodel van bewust ben dat spiegelen onprettig kan zijn voor de cliënt. In het oude werkmodel, hield ik hier helemaal geen rekening mee. Dat ik me er bewust van ben, maakt dat ik hier in het nieuwe werkmodel beter op observeer en hier ook adequater in kan handelen. Vooral omdat het niet als een verrassing komt, maar dat ik me op deze mogelijkheid heb voorbereid.

In het nieuwe werkmodel krijgt contact meer aandacht van me dan in het oude werkmodel. In het oude werkmodel was ik met spiegelen vooral gefocust op de bestendiging van de cliënt. Daarbij vond ik het contact wel van belang, maar nam er niet altijd de tijd voor om eerst het contact goed op te bouwen. In het nieuwe werkmodel weet ik dat het contact essentieel is om vervolgens tot andere effecten te komen. Het verschil is dus dat ik in het nieuwe model eerst het contact zal opbouwen om vervolgens pas aan andere doelen of vragen te werken. Hiervoor zal ik spiegelen in het nieuwe werkmodel in eerste instantie vooral inzetten om af te stemmen, om daarmee het contact op te bouwen.

Ten slotte kan ik stellen dat ik me in het nieuwe werkmodel zekerder voel bij het inzetten van de danstherapeutische techniek spiegelen en in staat ben om hiermee verder te experimenteren en mezelf verder te ontwikkelen.

8 Samenvatting

In het werk met jonge vrouwen in de forensische psychiatrie wilde ik de gezonde kant van deze cliënten aanspreken. Hierin heb ik de danstherapeutische techniek spiegelen ingezet, een techniek ontwikkeld door pionier danstherapeut Chace waarbij de therapeut bewegingen van de cliënt overneemt in haar eigen bewegingen. Dit spiegelen had als doel de cliënt te bestendigen en op een positieve manier het contact aan te gaan. Uit de reactie van de cliënt bleek echter dat spiegelen niet altijd een bestendigend effect had. Door de onverwachte reacties van de cliënten, blokkeerde ik in het therapeutisch handelen en ging uit het contact. Momenteel wordt door KenVaK onderzoek uitgevoerd naar vaktherapieën in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg. In de danstherapie wordt de techniek spiegelen in deze instellingen veel ingezet.

Deze verschillende en onverwachte reacties op spiegelen en vervolgens mijn reactie hierop, heeft mijn interesse gewekt naar de verschillende reacties die cliënten op spiegelen geven. Vanuit deze reacties wil ik de effecten van spiegelen om te onderzoeken. De inzet van spiegelen in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg en het onderzoek van KenVaK bij deze doelgroep, maakt het relevant de techniek spiegelen te onderzoeken bij de cliënten in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg.

De probleemstelling heeft mij gebracht tot de volgende vraagstelling.

Wat zijn effecten van de danstherapeutische techniek spiegelen bij cliënten in de Justitiële jeugd inrichting en gesloten jeugdzorg?

Om antwoord te geven op deze vraag heb ik een kwalitatieve casestudy uitgevoerd. In deze kwalitatieve casestudy heb ik gebruik gemaakt van interviews en een video-opname van een danstherapie sessie als dataverzamelingstechnieken. De interviews zijn uitgevoerd met danstherapeuten, werkzaam in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg. Deze interviews en de video-opname zijn geanalyseerd volgens de coderingsprincipes van de Grounded Theory. Literatuur heeft me in dit proces geholpen tot de resultaten te komen, de data aan te vullen en de resultaten te onderbouwen en ten slotte te verklaren.

De resultaten geven de effecten van spiegelen weer bij jongeren in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg. Daarnaast worden de verbanden en relaties tussen de effecten van spiegelen duidelijk. Centraal in de effecten staat het contact. Tot dit contact kan gekomen worden wanneer de therapeut zich door middel van spiegelen afstemt op de cliënt. Het contact is een essentiële factor om tot andere effecten te komen, deze effecten komen namelijk voort uit het contact dat er tussen therapeut en cliënt aanwezig is. Vanuit het contact kan de therapeut de cliënt bevestigen, verleiden en confronteren, wat weer tot verschillende reacties en effecten bij de cliënt leidt. Wanneer de therapeut de cliënt bevestigt zullen de bewegingen van de cliënt worden vergroot en/of worden versterkt. Als de cliënt verleid wordt door middel van spiegelen, zal de cliënt tot exploratie komen. De cliënt die wordt geconfronteerd door het spiegelen kan zich bewust worden van het eigen bewegingsgedrag. Ten slotte is in de resultaten zichtbaar geworden dat vanuit het vergroten en versterken van de bewegingen en vanuit het bewust worden, gekomen kan worden tot exploratie van bewegingen.

Uit de resultaten concludeer ik dat spiegelen een techniek is die goed ingezet kan worden in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg. Hiermee wil ik in het kader van het RAAK-project concluderen, dat de techniek spiegelen effectief blijkt in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg. De effecten leveren een belangrijke bijdrage aan de behandeling van de problematiek van de jongeren. Met spiegelen wordt aangesloten bij de ontwikkeling van de jongeren, op het gebied van zelfbeeld, emoties en identiteit. Daarnaast kunnen met spiegelen problemen die de jongeren in de kinderlijke relaties met de ouders hebben opgedaan, door middel van spiegelen worden doorgewerkt. Hierop beveel ik aan, de problemen op het ontwikkelingsgebied meer aandacht te geven in de behandeling van jongeren, met behulp van spiegelen.

Literatuuropgave

Boeken

Baarda, D., de Goede, M. & Teunissen, J. (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek: handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen: Stenfert Kroese.

Boeije, H. (2006). *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Boom: Onderwijs.

Creaynest, P. (2006). *Psychologie van de levensloop: inleiding in de ontwikkelingspsychologie*. Leuven; Voorburg: Acco.

Levy, F. (2005). *Dance movement therapy: a healing art*. Reston, Va: The American Alliance for Health, Physical Education, Recreation and Dance.

Migchelbrink, F. (2006). *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*. Amsterdam: SWP.

Smeijsters, H. (2003). *Handboek creatieve therapie*. Bussum: Coutinho.

Helmich, M., Reumers, H., van der Wekken, J. & Smeijsters, H. (2009). *Vaktherapieën in de justitiële jeugdinrichtingen en de gesloten jeugdzorg: kaderdocument voor alle vaktherapeuten*. Heerlen: Melos.

Verhoeven, N. (2008). *Wat is onderzoek? Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger onderwijs*. Boom: Onderwijs.

Wester, F. & Peters, V. (2004). *Kwalitatieve analyse: Uitgangspunten en procedures*. Bussum: Coutinho.

Wit, J. de, (2004). *Psychologie van de adolescentie: basisboek*. Baarn: Hbuitgevers.

Artikelen

Berrol, C. (2006). Neuroscience meets dance/ movement therapy: Mirror neurons, the therapeutic process and empathy. *The Arts in Psychotherapy*, 33(2006), 302- 315.

Milliken, R. (2002). Dance/movement therapy as a creative arts therapy approach in prison to the treatment of violence. *The arts in psychotherapy*, 29(2002), 203-206.

Websites

KenVaK kenniskring kennisontwikkeling vaktherapieën (n.d.). *KenVaK kenniskring kennisontwikkeling vaktherapieën*. Geraadpleegd op 18 februari 2010 op <http://kenvak.hszuyd.nl/>

Stichting innovatie alliantie (n.d.). *Doelstelling RAAK*. Geraadpleegd op 18 februari 2010 op <http://www.innovatie-alliantie.nl/?id=203>

Ongepubliceerde werken

Faculteit Gezondheid & Zorg (2007). *Vernieuwen van werkmodellen en uitvoeren van praktijkonderzoek*. Niet- gepubliceerd naslagwerk, Heerlen, Hogeschool Zuyd, faculteit Gezondheid & Zorg.

Loenen, S. (2009). *Integratieve methodiek: literatuuronderzoek* Niet gepubliceerde paper, Heerlen, Hogeschool Zuyd, faculteit Gezondheid & Zorg.

Keulen, I. van (2010). *Module C2.3: Structureren in het medium. Afstudeerrichting dans- beweging*. Hogeschool Zuyd, Faculteit Gezondheid & Zorg, Heerlen

Keulen, I. van (2010). *Module C2.4: waarnemen en observeren. Afstudeerrichting dans- beweging*. Hogeschool Zuyd, Faculteit Gezondheid & Zorg, Heerlen.

Kil, J. en Prins, E. (2010, januari). *Vaktherapeutische interventies in de Justitiële Jeugd Inrichting en Gesloten Jeugdzorg: Handleiding dans en bewegingstherapie*. Niet gepubliceerde handleiding, N.b.

Smeijsters, H. (2007). *Vernieuwen van werkmodellen en uitvoeren van praktijkonderzoek*. Hogeschool Zuyd.